

Književnost i ekologija u romanima Gazela i Kosac, Godina potopa i Ludi Adam Margaret Atwood

Deban, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:585589>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Maja Deban

**Književnost i ekologija u romanima *Gazela i Kosac, Godina potopa i Ludi Adam*
Margaret Atwood**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Maja Deban

Matični broj: 0009069506

Književnost i ekologija u romanima *Gazela i Kosac*, *Godina potopa* i *Ludi Adam* Margaret
Atwood

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Dejan Durić

Rijeka, rujan 2019.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova _____ izradio/la samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Trilogija <i>Ludi Adam</i>	3
2.1. Kratki sadržaj.....	5
2.1.1. <i>Gazela i Kosac</i>	5
2.1.2. <i>Godina potopa</i>	6
2.1.3. <i>Ludi Adam</i>	7
2.2. Postmodernizam i <i>Ludi Adam</i>	8
2.3. Trilogija kao distopija.....	12
2.4. Trilogija kao spekulativna fikcija.....	16
3. Književnost i ekologija.....	19
3.1. Ekokriticizam.....	19
3.2. Biotehnologija i književnost.....	23
3.2.1. Genetska modifikacija organizama.....	23
4. Genetska modifikacija tijela u trilogiji.....	25
4.1. Ljudi.....	27
4.1.1. Košćići.....	30
4.2. Životinje.....	35
4.3. Tijelo žene u trilogiji.....	38
4.4. Besmrtnost.....	41
5. Korporacije = biološke manipulacije.....	43
5.1. Tehnologija.....	46
6. Božji vrtlari – eko-religija protiv uništenja svijeta.....	47
6.1. PetrOlejska crkva.....	50
7. Stvarnost ili fikcija?.....	52
8. Zaključak.....	54
Sažetak i ključne riječi.....	57
Literatura.....	58

1. Uvod

Kanadska spisateljica Margaret Atwood autorica je distopijskih romana u kojima konstruira jedan novi svijet budućnosti koji se čini veoma realnim s današnjeg gledišta. Takvi su romani i romani trilogije *Ludi Adam – Gazela i Kosac* (2003.), *Godina potopa* (2009.), *Ludi Adam* (2013.) čija radnja se događa u bližoj budućnosti. Distopijsko društvo u ovoj trilogiji može se promatrati na različite načine, a jedan od zanimljivih aspekata koji se ističe je i ekologija. Ekologija je *znanost o suživotu svih živih organizama u prirodi i o njihovu međuodnosu s okolinom*. (Anić 2007: 91) Povezanost ekologije i književnosti očituje se u ekokriticizmu, proučavanju povezanosti čovjeka i okoline u književnosti. Isticanjem važnosti genetskog inženjerstva i biotehnologije u konstruiranom svijetu i društvu stvara se i nova generacija ljudi, novog mišljenja, novih postupaka i novih odnosa prema prirodi koja ih okružuje. Kako se romani definiraju kao distopijski, kao spekulativna fikcija, taj odnos prema prirodi najčešće je negativan i odnosi se na uništavanje prirode u korist čovjeka i njegovih zadovoljstava.

Ovim diplomskim radom pokušat će se objasniti postmoderna obilježja trilogije te obilježja distopije i spekulativne fikcije uz elemente ljubavnoga romana. Najprije će se govoriti o trilogiji, njezinoj važnosti u literaturi te dati kratak sadržaj koji je važan za razumijevanje pojedinih karakteristika romana. Zatim će se objasniti zašto bi se trilogija svrstala u razdoblje postmodernizma te zašto se naziva distopijom unatoč tome što Margaret Atwood govori drugačije te je li ona u pravu i koliko je njezino mišljenje točno u odnosu na druga djela. Margaret Atwood smatra da djelo nije distopija zato što govori o svemu što je stvoreno, što već danas postoji, a ne o nečemu što će se tek u budućnosti stvoriti. Posebna važnost posvetit će se ekokriticizmu, teoriji koja govori o odnosu čovjeka i okoliša u književnim djelima. Ekokriticizam se javlja krajem dvadesetoga stoljeća, a kroz njegovu vizuru promatrati se može i trilogija *Ludi Adam*, zato što se temelji na ekološkim katastrofama, vremenskim nepogodama, iskorištavanju ljudi i životinja, nepažnji prema okolini općenito. Ekokriticizam ne govori samo o tome kako čovjek utječe na prirodu i mijenja je, već i o tome kako se okoliš i priroda reflektiraju u pojedincu i njegovim postupcima. Relevantnim za interpretaciju ovoga djela u aspektu ekologije smatra se i objašnjenje genetskog inženjerstva i besmrtnosti koji se ističu u romanima kao važnim djelom svakog ljudskog, ali i životinjskog života. Diplomski rad koncentrirat će se na genetsko

inženjerstvo u različitim aspektima, na tijelu ljudi, na tijelu životinja i na križanju različitih vrsta. Stvaraju križance životinja, poput križanca tvora i rakuna koji se naziva tvorkun, križance životinja i ljudi poput svinja u kojima se nalazi ljudski neokorteks te nova stvorenja, odnosno savršene ljude Koščiće, koji su prilagođeni novome svijetu. Svojom tehnologijom ljudi uništavaju svijet, a jedan čovjek, Kosac, stvara Bezvodni potop, epidemiju virusa, od kojeg umire gotovo cijelo čovječanstvo, osim Koščića i nekoliko osoba. Zatim će se govoriti o utjecaju korporacija na ljudske živote i svijet općenito, uz naglasak na okolinu i ekologiju svijeta. Negativnom utjecaju korporacija, kompleksa, plebeje i genetskog modificiranja na prirodu suprotstavlja se jedna nova religija čiji se pripadnici nazivaju Božjim vrtlarima. Božji vrtlari svoju eko-religiju stvaraju na osnovama Biblije uz preinake iz ekološke i biološke terminologije.

Cilj je diplomskog rada prikazati utjecaj i važnost ekologije u trilogiji *Ludi Adam* Margaret Atwood uz naglasak na ekokriticizam, genetsko inženjerstvo (genetsku modifikaciju tijela ljudi i životinja) i besmrtnost ljudi. Važnu funkciju u romanima drže korporacije koje vladaju državom, a ljudi ovise o njima i njihovim postupcima. Korporacije svoju biotehnologiju i eksperimente provode na životinjama, ali i ljudima koji su često njihovi zaposlenici, a da oni ni sami ne znaju kako se prema njima postupa.

2. Trilogija *Ludi Adam*

Autorica trilogije Margaret Atwood kanadska je spisateljica, profesorica književnosti na nekoliko kanadskih i američkih sveučilišta te autorica zbirki pjesama, mnogih distopijskih romana, romana historiografske metafikcije, knjiga za djecu, eseja. Najpoznatiji romani ove autorice jesu *Sluškinjina priča*, *Alias Grace*, *Modrobrada*, *Penelopijada*, a mnogi od njih upravo su antiutopijski.¹ Dobitnica je i mnogih nagrada, a za trilogiju *Ludi Adam* dobila je 2014. *Orion Book Award*.² Kao slavna spisateljica sudjelovala je u nizu različitih projekata, a ističe se jedan od posljednjih, projekt *Future Library*. Atwood je napisala knjigu koja će biti spremljena na sto godina, koliko raste i šuma u Norveškoj, i svake godine tih sto godina jedno djelo (pjesma, novela, roman, itd.) jednog autora bit će zatvoreno. Nakon sto godina tiskati će ih i vidjeti će se razlika u pisanju tijekom tog razdoblja. Uz to Margaret Atwood naglašava kako to znači da postoji nada, da postoji nešto i netko tko će to za stotinu godina i otvoriti, tiskati i pročitati, a možda i nešto naučiti³, unatoč tome što piše djela u kojima ne govori o svijetloj budućnosti današnjeg svijeta i saznanjima o svijetu koja ima.

Postapokaliptičnom pričom u budućnosti bavi se i trilogija *Ludi Adam*. Trilogija se sastoji od tri romana: *Gazela i Kosac* (2003.), *Godina potopa* (2009.) te *Ludi Adam* (2013.) koji su povezani zajedničkim likovima i radnjom. Prva dva romana govore o životu likova prije i neposredno nakon epidemije virusa ili Bezvodnog potopa kako nazivaju katastrofu, dok se treći roman nastavlja na događaje u prva dva romana. U *Gazeli i koscu* dobivamo viziju kako je izgledalo društvo iz perspektive ljudi koji žive u kompleksima korporacija Farma Organ d. o. o., Zdravosan, Opet mladi, a u *Godini potopa* iz perspektive ljudi koji su stanovnici plebeje, siromašnijega područja. Izvorna verzija trilogije naziva se *MaddAddam*, a Margaret Atwood objašnjava da je to zato što je to zrcalna riječ koja se jednako čita s obje strane, a dva slova D odabrala je zbog implikacije na dupliciranu DNA koja je potrebna za spajanje gena.⁴ U takvom naslovu očituje se simetričnost, a svijet o kojem govori može se prenijeti na svijet danas, odnosno svijet koji nam slijedi za nekoliko desetaka godina ili čak za

¹ <http://margaretatwood.ca/biography/>

² <http://margaretatwood.ca/biography/>

³ https://www.futurelibrary.no/assets/press/articles/2015/Slate_2015.pdf

⁴ Međutim spominje i činjenicu da je već domena Madadam bila zauzeta, pa nije htjela da netko koristi naslov njezine knjige u drugačije svrhe. Prevedeno prema: <https://www.wattpad.com/24196712-why-i-wrote-maddaddam-part-4>.

samo nekoliko godina. Margaret Atwood nastoji ne iskriviti stvarnost, prikazuje moguće događaje, osobe, procese, nešto čemu se već danas može nazirati početak. Bavi se društvenim, ekološkim problemima na koje utječu političke odluke i znanstveni napredak. Kao poticaj za pisanje ove trilogije Margaret Atwood nabraja više čimbenika. Najprije govori o činjenici da u današnje vrijeme dolazi do mnogih novih izuma, napretka u tehnologiji, robotici, a zatim da uz to i uništavamo svijet u kojem živimo na različite načine. Kao najveći problem navodi da svijetom upravlja 1% populacije što je veoma uznemirujuće.⁵ Nabrojane čimbenike utkala je u romane trilogije na različite načine. Razvoj biotehnologije negativno utječe na ekologiju, a vlasnici korporacija utječu na cijelo stanovništvo.

Nadalje, romani trilogije imaju različite pripovjedače, ovisno o liku koji govori ili o kojemu se govori. Narativna terminologija koju sam koristila temelji se na članku Gerarda Gennettea, *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost* koji govori o fokalizatorima u književnim djelima. Fokalizatori u ovoj trilogiji različiti su u sva tri romana te se izmjenjuju. U romanu *Gazela i Kosac* pripovjedač je sveznajući što znači da je fokalizacija nulta, odnosno tekst je nefokaliziran. U drugome i trećem romanu *Godina potopa* i *Ludi Adam* izmjenjuju se unutarnja promjenjiva i unutarnja mnogostruka fokalizacija. Unutarnja promjenjiva fokalizacija vidljiva je u romanu *Godina potopa* kada u jednom poglavlju govori Toby, a u drugome Ren te dobivamo njihovu prošlost i događaje koji su ih doveli do toga gdje jesu. Uz to unutarnja mnogostruka fokalizacija jest kada Ren i Toby govore o pošasti te kako su je doživjele, kako je do nje došlo, ali i o Božjim vrtlarima čiji pripadnici su bile. Nadalje, roman *Ludi Adam* također daje dvije perspektive istih događaja, perspektivu Toby i Crnobradog, a saznajemo i događaje iz prošlosti Zeba te je u tom dijelu romana fokalizator unutarnji i promjenjivi. Doima se kao da je Crnobradi zapisao i preostali dio tog posljednjeg romana trilogije, a *Priču o Toby*, posljednji dio, možemo nazvati i svojevrsnim epilogom cijele trilogije.

Pripovjedači se izmjenjuju kako bismo kada govore o svojoj prošlosti dobili bolji uvid, kako bi se mogli bolje poistovjetiti s likovima u romanu. Pripovijedanje ne teče kronološkim redom već je isprepletено brojnim analepsama kojima saznajemo zašto se Jimmy, Ren, Toby, Zeb nalaze u šumi, Novom sjaju, odnosno Ljepljivoj zoni i kako su tamo dospjeli, kako su živjeli prije pošasti. Likovi se isprepleću u romanima, pa tako upoznajemo neke likove u prvome romanu koji će biti objašnjeni u drugome romanu, ili u drugome, pa saznajemo

⁵ <https://www.wattpad.com/24196712-why-i-wrote-maddaddam-part-4>

njihovu pozadinu u trećem romanu. Nadalje, treći roman *Ludi Adam* nastavlja se na prvi i drugi roman koji završavaju gotovo u istome trenutku.

Struktura romana trilogije relativno je kompleksna. Trilogija sadrži mnogo likova koji se u svakom trenutku upleću u radnju u jednom od tri romana, a doima se kao da se u drugom i trećem romanu spominju samo oni likovi koje smo već upoznali i ranije. Svi likovi povezani su u nekom segmentu i poznavali su se prije potopa te *iskaču*. Fabula romana ove trilogije retrospektivna je, dijelovi fabule, odnosno u ovome slučaju to je siže, nisu kronološki povezani. Najprije saznajemo događaje koji se događaju u sadašnjosti, a zatim se vraćamo u prošlost i saznajemo što je dovelo do toga, ali je i isprekidana upravo zbog razloga što se ta radnja tada opet vraća u sadašnjost. Međutim u romanu *Godina potopa* dvije radnje događaju se i simultano, preživljavanja Toby i Ren na različitim mjestima, a tako bismo mogli reći da se i romani *Gazela i Kosac* i *Godina potopa* događaju istovremeno, simultano samo iz različitih perspektiva. Narativne strukture romana isprekidane su, nisu kronološke. Događaji se prekidaju vraćanjima u prošlost ili sadašnjost, a u prva dva romana trilogije ta vraćanja u sadašnjost zapravo su dijelovi romana koji povezuju različita iskustva iz prošlosti likova otvorenim pripovijedanjem. Događaji u sadašnjosti ponekad su ti koji ih potiču na sjećanja iz prošlosti koja nam objašnjavaju ono što se dogodilo. U romanu *Ludi Adam* radnja se nastavlja na prva dva romana, ali se također retrospekcijama vraća u Zebovu prošlost. Takvi dijelovi romana nalaze se u zasebnim poglavljima, a povezani su razgovorima Toby i Zeba ili Tobyhim pričama Koščićima. Kompleksnost fabule ističe se i u povezanosti svih likova, radnje, događaja međusobno, pa je veoma važna upamtiti ono što se dogodilo u prvome romanu kako bi jasniji bio treći roman, ali i obrnuto zbog razrješenja određenih situacija, poput Glennova života, Zeba i Adama Prvog zbog čega trilogije iziskuje aktivnog čitatelja koji će se uključiti u radnju romana, pratiti je, kako bi mogao povezati sve događaje i postupke. Završetak trilogije otvoren je, ne znamo što se dogodilo ni kako su svi likovi završili, jesu li uspjeli preživjeti i koliko dugo.

2.1. Kratki sadržaj

2.1.1. *Gazela i Kosac*

Prvi dio, *Gazela i Kosac*, u središte stavlja lik Snježnog, odnosno Jimmyja kako se zvao prije smrtonosne epidemije. Analepsama saznajemo o njegovom životu prije i nakon te

pošasti, a saznajemo iz njegove vlastite perspektive ono što se dogodilo. Svijet se sastoji od korporacija i kompleksa korporacija u kojima žive ljudi koji rade za njih, njihova djeca školuju se u kompleksima, a sve što im je potrebno nalazi se unutar tog kompleksa jedne korporacije. Postoji i plebeja, područje koje nije pod ni jednom korporacijom, opisano kao bezvlašće, puno nasilja, bez sigurnosti za ljude. Korporacije rade na raznim genetičkim modifikacijama životinja kako bi poboljšale život ljudi, ublažile starenje, rast kose. Nastaju mnogi križanci životinja, pa i pilići koji nemaju glavu kako bi ih se bolje moglo iskoristiti za meso, odnosno hranu, te svinjoni, svinje s tkivom ljudskog neokorteksa koje su snalažljive i veoma pametne. Mnoge pokuse obavljaju i na ljudima. Snježni je čovjek koji je živio u dvije korporacije, a u jednoj, Zdravosan, upoznaje i Glenna, odnosno Kosca, te postane njegov najbolji prijatelj. Gledajući različite stranice na internetu, pronalaze i pornografske sadržaje gdje ugledaju Gazelu te se Jimmy zaljubljuje u nju. Jimmyjeva majka protivi se genetskim eksperimentima na životinjama i ljudima zbog kojih bježi i pokušava se boriti protiv korporacija. Jimmy i Kosac razilaze se kada odlaze na fakultet. Kosac upoznaje Gazelu preko stranice te kasnije Kosac i Gazela surađuju, Kosac stvara Koščiće, ljude koji su drugačiji, a Gazela ih podučava. Kosac ih je oslobodio potreba za koje je mislio da su nepotrebne ljudima, nemaju osjećaje, poligamni su. Snježni, kao jedini preživjeli, mora voditi brigu o Koščićima, pa tako stvara i religiju o Koscu. Mora ih učiti o svemu što vide, objašnjavati svaku riječ s kojom nisu upoznati. Kosac je na taj način želio stvoriti besmrtnost, ljude koji nisu svjesni smrtnosti. Stvara tablete Radost-plus koje, osim svojih dobrobiti, sadrže i virus koji se aktivira gotovo istovremeno u svim područjima svijeta i ubija ljude. Na kraju prvoga dijela saznajemo i da Snježni ipak nije jedini preživjeli čovjek uz Koščiće.

2.1.2. *Godina potopa*

Kako je svijet izgledao kada se dogodila katastrofa, Bezvodni potop, pošast, epidemija, opisano je u drugome romanu, romanu *Godina potopa*. Upoznajemo dvije Božje vrtlarke Toby i Ren (Brenda) koje pričaju svoje priče prije i nakon Bezvodnog potopa, a zatim se radnja nastavlja kada se sretnu. Saznajemo tko su Božji vrtlari i sve o njihovoj religiji koja se temelji na ekološkim vjerovanjima, zaštiti zemlje, čovječanstva, koja su slična biblijskim izvještajima, i na vjeri o Bezvodnom potopu do kojega će doći i za koji se spremaju. Toby se nakon Bezvodnog potopa nalazi u spa-salonu Novi sjaj, a Ren u Uskoj ljusci zatvorena u Ljepljivoj zoni. Toby nije imala divno djetinjstvo, ostala je bez majke i oca i morala uzeti drugi identitet. Radila je u Tajnoburgerima, prodavaonici hrane s mesom od svih sastojaka (čak i ljudskih). Šef Tajnoburgera Blanco želi je iskoristiti, pa ubiti, pa je spašavaju Božji

vrtlari i nakon nekog vremena s njima, postaje Eva Šesta. Nakon što ju Blanco pronade, odlazi u Novi sjaj i dobiva novi identitet, novu kožu, novo ime. Nasuprot njoj, Ren dolazi kod Božjih vrtlara sa svojom majkom koja se zaljubila u Zeba, jednog od Božjih vrtlara, i tamo ostala sve dok majka Lucerne nije odlučila opet se vratiti svome mužu. Ren upoznaje Amandu koju nazivaju plebejskim štakorom i dovodi je u Vrt te postaju najbolje prijateljica čak i nakon što Ren odlazi s majkom u kompleks Zdravosan. Nakon što Renin otac umire, Lucerne ima drugog ljubavnika i govori Ren da više nema novaca za nju. Zbog toga Ren traži posao te sretne Toby koja ju zove u Novi sjaj. Ren je zaljubljena u Jimmyja, a nakon što saznaje da je Amanda bila s njim odlazi iz Novog sjaja u Usku ljusku raditi kao prostitutka. Zatvorena u Ljepljivoj zoni Ren zove Amandu da je spasi. Amanda dolazi, a uskoro se sretnu i s prijateljima iz Božjih Vrtlara, ali i s loptobolesnicima, zločincima koje su slali u loptobol kako bi se ubijali podijeljeni u dvije ekipe. Loptobolesnici otimaju Amandu, a Ren pronalazi Toby. Croze im prikazuje mjesto gdje žive, staru sjenicu u parku koju su preuredili. Osim njih preživjeli su i Ludi Adamiti koji su zaslužni za stvaranje Košćića, Kosac ih je na to natjerao, te Zeb. Roman završava susretom Toby, Ren, loptobolesnika, Amande i Snježnog.

2.1.3. *Ludi Adam*

Završetkom prvog i drugog romana, koji završavaju istim događajem, počinje i radnja trećeg romana, romana *Ludi Adam*. Snježni, Toby, Amanda, Ren i Košćići vraćaju se u sjenicu nakon što su Košćići oslobodili loptobolesnike zato što ne znaju što je nasilje i misle da ih boli to što su zatočeni. Snježni se oporavlja od bolesti, a Amanda pada u depresiju zbog silovanja loptobolesnika, ali i Košćića. Toby preuzima ulogu od Snježnoga, priča priče Košćićima svaku večer, a priče zaokupljaju teme vezane uz Zeba koji postaje njihov novi junak. Toby i Zeb počinju provoditi sve više vremena zajedno. Zeb otkriva svoju prošlost. Saznajemo da su Zeb i Adam Prvi braća koji imaju različite majke (kasnije se saznaje da nemaju ni jednakog oca) te kako je njihov otac bio svećenik Petrolejske Crkve koji je imao određene fetiše. Zeb mu je krao novac kada je saznao što sve radi, a saznaje i da je Adamova majka ubijena. Ubio ju je njihov otac te zakopao u dvorištu. Kada ukradu veću količinu novca s očevog računa, Zeb i Adam pobjegnu i mijenjaju svoje identitete. Zeb prolazi više kompleksa i korporacija, a Adam mu šalje podatke što mora sljedeće učiniti preko Istrijebitona, igrice s istrijebljenim životinjama. Zeb je upoznao i Glenna, zatim Pilar, a opisuje i kako se sreo s Lucerne. Zeb i Adam posvađaju se kada saznaju da ipak svećenik nije Zebov otac, pa oni nisu ni braća i tada se i Božji vrtlari dijele. Košćići još ne znaju da ljudi ne funkcioniraju na isti način kao i oni, pa provode svoje parenje sa ženama Amandom, Ren, a

kasnije dobrovoljno i s Prerijskom lisicom. Sve tri ostaju trudne, pa Ludim Adamitima i bivšim Božjim vrtlarima ostaje samo čekati kakvu će djecu roditi. Ljudima koji žive u sjenici prijete svinjoni zato što ih ubijaju i jedu. U jednom trenutku svinjoni im se obraćaju za pomoć protiv loptobolesnika. Svinjoni im se žele osvetiti, a ljudi u sjenici imaju oružje te znaju da se također bore protiv njih. Zajedno kreću u napad na loptobolesnike koji su, kako vide, oteli Adama Prvog. U bitki poginuli su Adam, Snježni i jedan svinjon. Djevojke rode četvero djece, jedno su blizanci, koja su Koščići. Crnobradi, jedan od Koščića, uči od Toby čitati i pisati, pa zapisuje sve što se dogodilo, a Koščićima stvara i svojevrsnu Bibliju te piše epilog trilogije.

2.2. Postmodernizam i *Ludi Adam*

Solar navodi kako je postmodernizam u književnosti razdoblje koje dolazi nakon modernizma i smatra se njegovim zaokretom, pa upravo zato i dobiva to ime, označava nešto nakon modernizma. Nadalje, modernizam je postao previše hermetičan, teško razumljiv za čitatelje, pa dolazi do novoga književnoga razdoblja koje napušta takvu poetiku i okreće se razumljivim i lakšim tekstovima, a obnavlja i tradicionalne oblike pripovijedanja i izražavanja. (Solar 1997: 35-36) Veliku ulogu u određivanju književnosti nakon modernizma odigrao je filozof Jean Francois Lyotard, kako navodi Solar, koji je shvatio da su promjene do kojih dolazi u svijetu utjecale i na književnost. Razvija se nuklearna fizika, dolazi do raznih postignuća i eksperimenata u medicini koji određuju svijet, istražuje se svemir, a pojedine države i vlasti smatraju se vodećima i utječu na sve druge. Govori o dobu u kojem se razvija tehnologija do te mjere da se gubi vjera u postojeće ideologije, a sve postaje dostupno razvojem kompjutorske tehnologije. (Solar 1997: 38) Struktura postmodernizma određena je i novim tehnikama kojima se poigrava s čitateljem *kojega se namjerno zavarava izravnim uvođenjem autora ili pak njega samog u djelo, nerazjašnjenim i neobjašnjivim protuslovljima u iskazima, preobiljem nekih opisa i detalja na štetu cjeline, prekidanjem očekivanog slijeda priče bez obrazloženja, navođenjem brojnih citata ili naprosto unošenjem u djelo čitavih odlomaka već postojećih djela.* (Solar 1997: 38) Osim toga postmodernizam se temelji na pluralizmu tehnika i stajališta, a karakterizira ga i uvođenje književne tradicije i trivijalne književnosti u djela, stvara se metatekstualnost, metafikcija, intertekstualnost te se javlja i sklonost *priči u priči i priči o pričama.* (Solar 1997: 39) Nadalje, iako Car-Mihec govori o postmodernoj drami, u svome članku govori i o posmodernizmu. Postmodernizam definira

kao pojam koji se teško određuje i koji se još nije do kraja opisao, a on se i dalje razvija i ne mijenja svoje ime postmodernizam. (Car-Mihec 1999: 49-50) Kao obilježje postmodernizma ističe se otklon prema modernizmu te korištenje i niskog stila, a veliku ulogu ima i citatnost, odnosno metanaracije, intertekstualnost što je ranije spomenuto i kod Solara.⁶

Prema Christopheru Butleru postmodernizam se temelji na opreci prema modernizmu. Nastoji prikazati kako nisu bitne samo visoka i niska književnost, već književnost može postati trivijalna, popularna, ali i lišena stila. (Butler 2007: 63) Nadalje, postmodernistima je važno da bi umjetničko djelo koje stvore moglo biti zanimljivo svim ljudima, a ne samo pojedincima. O postojanju velikih metanaracija, o čemu govori i Lyotard, koje utječu na cjelokupno društvo postmodernizam se izjašnjava negativno, prikazuje ono što je dobro, *bori se* na strani potlačenih. Metanaracije opisuje kao velike ideologije koje nasilno vladaju nad drugima, totalitarističkim načinom. Postmodernizam, nadalje, opisuje objašnjavajući njegove karakteristike na primjerima. Tako govori najprije o igrama riječima u tekstu koje su česte i označavaju prekid ograničavanja organizacije teksta. Spominje i fenomen smrti autora kojem je cilj manje pažnje posvećivati autoru i njegovom značenju za određeno djelo. Smrt autora o kojem govore Roland Barthes i Michel Foucault zapravo se temelji na činjenici da ne postoji određeno tumačenje nekog djela koje je odredio sam autor. (Butler 2007: 18-26) Butler opisuje i postmodernistički roman u kojem je, prema njemu, *moguće da ne postoji pouzdan centar svijesti, a pripovjedač može biti strašno konfuzan, ili čak i lud, odnosno biti žrtva duševne zbunjenosti karakteristične za mnoge likove u postmodernističkim književnim djelima.* (Butler 2007: 70)

Trilogija Margaret Atwood može se uklopiti u takve karakteristike postmodernizma. Postmodernizam se u romanima ističe u pluralizmu tehnika kojima se autorica koristi. Svaka priča iz prošlosti likova koju dobivamo jest priča u priči, a čitatelja se često zavarava opisima ili pojavom novih likova koji su zapravo *stari* likovi, spominju se u prethodnom romanu, ili se pojavljuju iznenadno i raspetljavaju naše nedoumice, poput Jimmyjeve majke. Aspekt razvoja kompjutorske tehnologije, ali i znanosti uopće, zastupljen je u trilogiji kao glavni napredak čovječanstva, ali i razlog podjele na komplekse korporacija i plebeju. Organizacija teksta i njezine mogućnosti nisu ograničene već otvorene, u svakom trenutku možemo očekivati nešto novo, novu tehniku kao što nas iznenađuje i kraj trilogije, tehnika koju autorica koristi na kraju, metafikcija. Tako je to i karakteristika postmodernizma koja bi se mogla izdvojiti u

⁶ <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=31953>

ovoj trilogiji, a prepoznati se može tek u trećem romanu *Ludi Adam*. Na kraju saznajemo kako Crnobradi počinje učiti čitati i pisati, a posljednje poglavlje u romanu *Knjiga* odnosi se na njegovu knjigu, na ono što on piše, kao i poglavlje *Priča o Toby*. Poglavlje *Priča o Toby* mogli bismo nazvati i epilogom cijeloj trilogiji jer donosi mogući rasplet događaja.⁷ Nadalje, kasnije shvaćamo kako je i prvo poglavlje u tome romanu najvjerojatnije zapisao Crnobradi zbog njegova načina obraćanja, a prema Raschke i drugi dio trilogije *Godina potopa* mogao bi se pripisati Crnobradom zbog načina izražavanja. (Raschke 2014: 23-24) U tom slučaju druga dva romana, a možda i prvi, bili bi samo ono što je Crnobradi znao o događajima glavnih likova koji su ponekad za Košćice bili pojednostavljeni. Dakle, možda ni događaji nisu opisani kakvima su bili, izostavljeni su važni događaji koje Košćici ne bi razumjeli. Postmodernizam omogućuje razmišljanje izvan okvira, o čemu govori Raschke, ali i obmanjuje čitatelja i navodi ga na krivi trag, zapliče ga svojom kompleksnošću i začudivanjem. Stoga je to i odgovor na pitanje koje se postavlja u postmodernizmu – *Tko govori?* Kompleksno pitanje traži i takav odgovor, odgovor koji nije moguće do kraja objasniti i dati već samo spekulirati o mogućnostima koje se nude. (Raschke 2014: 23) Uz to ne znamo ni kako su točno nastali Božji vrtlari, znamo kako su se počeli skupljati, zajedno djelovati, njihove ciljeve, težnje, ali ne saznajemo što je Adam htio postići, je li uistinu do toga došlo zbog njegova oca koji je bio svećenik PetrOlejske crkve i koji ga je učio o vjeri cijeli život. Ako Crnobradi piše cijeli roman, on ne bi ni znao tu stranu priče bez Zeba ili Adama koji je mrtav, pa je ni ne može ispričati. Problematizira se pripovjedačka tehnika, odnosno eksperimentira se s pripovjedačem i njegovom ulogom u romanima. Osim jednog viđenja koje smatramo da smo dobili, kroz tri različita romana dobivamo više različitih viđenja, a na kraju trilogije opet nas vraća na početak i postavlja pitanja jesmo li sigurni tko nam je sve to ispričao. S druge strane, Raschke se slaže kako postmodernizam dvadesetog i dvadeset i prvog stoljeća nije jednak, stoga:

The trilogy, in effect, dramatizes the postmodern condition gone amuck. The once subversive alternative narratives have given way to an implosion of meaning and inefficacy of agency that has produced a kind of cultural paralysis. (Raschke 2014: 23)

Ideja Jeana Baudrillarda, francuskog filozofa, utkana je također u romane Margaret Atwood. Baudrillard smatra da je sve simulacija, da živimo u svijetu koji je virtualna

⁷ Crnobradi zapisuje što se dalje događa u njihovim životima, a zatim spominje i kako Toby više nema, ali nitko ne zna što se dogodilo s njom kada je otišla već se samo nagađa što se moglo dogoditi, ali se zaključuje da je Toby umrla.

stvarnost te da smo otuđeni od svijeta u kojem prevladavaju kompjuteri i tehnologija. Tako se razvija i pesimistična ideja da je svijet fikcija na koju mi sami pristajemo. O tome govori i Raschke koja temelji svoj članak na simulaciji u *Gazeli i koscu*. (Raschke 2014)

Baudrillard govori kako simulacija u pitanje dovodi istinu i zbilju, odnosno laž i imaginaciju. Na primjeru četiri stupnja slike prikazuje koja je razlika simulacije i zbilje, odnosno slike i zrcala u kojem nastaje novi simulakrum koji nema veze sa stvarnošću, a zapravo potiče iz stvarnosti, te nastaje simulacija. (Baudrillard 2001: 14) Stvaraju se novi znakovi koji određuju zbilju, a povijest čini samo elemente koji se ponavljaju, odnosno kodove. Uz to svaki događaj do kojeg je već jednom u povijesti došlo ima svoju simulaciju u sljedećem sličnom događaju što objašnjava na primjeru pljački, štrajkova, kriza. (Baudrillard 2004: 36) Važan element o kojem govori jest i hiperzbilja. Za njega hiperzbilja ili hiperstvarnost predstavlja stvarnost koja nema svoje korijene, koja je iznad stvarnosti i bez nje, a odnosi se na ono što je predstavljeno kao *previše stvarno* da bi bilo istinito, poput tipične američke obitelji koju se snima. (Baudrillard 2004: 36-63)

Simulacija se odnosi na činjenicu da su Koščići samo simulacija ljudi koji su postojali, oni su njihove *bolje* kopije koje je stvorio Kosac. Ljudi žive u svijetu genetskog inženjerstva koji je stvoren kao realan svijet, zbilja, a zapravo je bila simulacija onoga što je postojalo prije, s izmjenama. Više se ne može odrediti što je lažno, a što istinito. Primjer toga mogu biti i genetski modificirane životinje koje ljudi postaju svakodnevnica i zbilja, a tek ponekad se Jimmy sjeti da one nisu sve nekad postojale i zapita se što je bilo ljudima da su ih pokušali stvoriti. Svaka genetska modifikacija predstavlja simulaciju koja postaje zbilja. Promjenom svog identiteta, svog izgleda i Toby se pita što je ona bila prije te i ona postaje svoja simulacija četvrtog stupnja prema Baudrillardu jer više nema veze s onom Toby koja je imala roditelje. I drugi ljudi postaju samo elementi onoga što su nekad bili kada mijenjaju svoj izgled različitim preparatima i operacijama. Veliku ulogu u svijetu ove trilogije ima i tehnologija, odnosno vizualni mediji. Sve što je vidljivo na računalima i različitim internetskim stranicama smatra se zbiljom jednako kao i ono što se događa u okolini ljudi. Stvarnost koja prevladava u tome jest zapravo virtualna, virtualnost određuje kakva je stvarnost. Internetske stranice prenose samoubojstva, pornografiju, sve aspekte života, a oni se smatraju potpuno stvarnima. Za Jimmyja i Glenna mediji su predstavljali ono što ih okružuje, o svemu su učili preko njih. Raschke spominje i trenutak u kojem se oni sami pitaju je li to realno te može li se stvarnost odrediti, što je oko njih realno, a što nije. Nadalje, Koščevo stvaranje simulacije vidi i u činjenici da je odlučio odrediti pravilo da mogu izabrati

samo imena životinja koja postoje, a ne, na primjer, jednoroge. (Raschke 2014: 39-30) Jimmyja, ali i Glenna, određuje taj virtualni život kada se zaljubljuju u djevojku koju vide na internetu, Gazelu. Gazela za njih predstavlja stvarnost, najprije postoji u virtualnim medijima, a zatim dolazi i u *stvarnost*. Osim gledanja internetskih stranica računala koriste i za igranje različitih igara. U igrama mogu promijeniti povijest od koje su odvojeni, odrediti što će se s njom dogoditi, a mogu i stvoriti životinje koje su nestale te igre postaju simulacija stvarnosti.

2.3. Trilogija kao distopija

Kako bi se definirala distopija, često se polazi od utopije. Utopija je *idealna zamišljena zajednica u kojoj vladaju savršeni društveni odnosi, blagostanje i sreća, odnosno neostvariva zamisao, zamisao bez podloge, idealno stanje koje se ne može ostvariti*. (Anić 2007: 608) Distopija je zapravo sve suprotno od toga, ideja u kojoj je u središtu kaos, nasilje, negativna zajednica koja se ne može ostvariti, a često se naziva i antiutopijom. U središtu distopije nalazi se zamišljeno društvo smješteno u bližoj ili daljnjoj budućnosti, a zadaća je distopije da spekulira o ishodima budućih događaja i procesa. Često se raspravlja kako je distopija samo podžanr drugih žanrova.

Distopija u književnosti razvija se od devetnaestog stoljeća, a najviše na svojoj važnosti dobiva nakon druge polovice dvadesetoga stoljeća i ključnih događaja u povijesti, poput promjena politike, uspona i pada komunizma, Hladnoga rat, nove podjele nakon Drugog svjetskog rata. Razlog tome je činjenica da ljudi sve više i više razmišljaju o onome što bi se moglo dogoditi u budućnosti kao rezultat svih nepromišljenih eksperimenata, događaja, tehnoloških dostignuća i mnogih drugih izuma koji utječu na svijet, a najviše na ljude i okoliš. Uz to dolazi i do političkih promjena, velikih svjetskih ratova, nastaju nuklearno i atomsko oružja, te se velike sile natječu u istraživanju svemira. Škapul navodi i kako se distopija kao žanr definirala tek kada su čitatelji prepoznali zajedničke karakteristike nekoliko takvih djela.⁸ Teško se odredila kao žanr zato što su je mnogi svrstavali pod znanstvenu fantastiku zbog nekih zajedničkih karakteristika. Kao jedna od uloga takve distopijske književnosti može se navesti i upozorenje na ono što nas čeka u budućnosti, što je moguće, ali distopija nikada ne opisuje stvarnu budućnost. (Claeys 2017: 448) Nadalje, uloga distopije nije predvidjeti ono što će se dogoditi, ali prikazuje jedan od mogućih raspleta događaja u budućnosti. Stvari koje

⁸ <https://geek.hr/znanost/clanak/distopijska-fikcija/>

će se dogoditi mogu biti još i gore u čemu je vidljivo upozorenje distopije. Kao najpoznatije distopije u svjetskog književnosti mogu se izdvojiti Orwellova *1984*, Huxleyjev *Vrli novi svijet*, *Fahrenheit 451* Bradburyja, a zatim i *Sluškinjina priča* Margaret Atwood.

Claeys navodi kako je distopija literarni žanr, ali pojam se može koristiti i izvan književnog područja, kao pojam koji opisuje svijet kaosa, nasilja. Pojam u književnosti često se izjednačuje s pojmom totalitarizma što nije u svakome slučaju jednako, ali je jako blisko značenje. Totalitarni sustavi jesu pokušavali biti utopijski, takvima su opisivani ljudima, ali za većinu njih bili su upravo suprotno. Naime, totalitarizam donosi mnoštvo nepravde, nejednakosti, neslobode za one koji se ne zalažu za svijet u kojem žive, a u književnosti su često takve oblici uzimani za prikazivanje distopije, pa se zamišljaju i novi režimi koji su upravo totalitarni. Nadalje, distopija kao svijet kaosa, svijet suprotan utopiji, može biti različite prirode. U književnosti distopija može imati različite karakteristike, pa prema tome postoje i različiti oblici, vrste distopije, a to su politička, ekološka, tehnološka. (Claeys 2017: 5) Upravo tehnološka distopija je ona forma koja se može pripisati trilogiji Margaret Atwood. Tehnološka distopija, gdje znanost i tehnologija prijete čovječanstvu njegovim uništenjem (Claeys 2017: 5), opisuje svijet koji je pod utjecajem tehnologije i znanosti, koji se mijenja, a da se ne gleda na posljedice onoga što se stvara. Primjer takvog upletanja znanosti i tehnologije u svijet, ljude jest i stvaranje novih ljudi, Koščića, stvaranje križanaca životinja i ljudi, genetsko modificiranje životinja, produljivanje života, a na kraju i besmrtnost o čemu će više riječi biti u sljedećim poglavljima, a karakteristika su ove distopije. Uz to se veže i ekološka distopija koja je u poveznici s uništavanjem čovječanstva i prirode, ali i politička s Poslobanom i korporacijama kao vlastima u novome društvu.

Kumar opisuje utopiju i distopiju kao isti žanr s različitim predznakom, pozitivnim i negativnim, a distopiju naziva antiutopijom što govori kako se često i polazi od nje, opisuje se distopiju kao suprotnost utopiji. (Kumar 2001: 77) Distopija, odnosno antiutopija, prikazuje budući svijet i čovječanstvo koje je osuđeno na nasilje i propast. Unatoč tome distopija i antiutopija ne mogu se uvijek izjednačavati jer svaka distopija ne prikazuje propale utopije. Kumar zaključuje kako utopija, na ušrtb distopije, gubi svoje mjesto u svijetu. Razlog tome mogu biti različita životna iskustva, svijet u kojem živimo, ali bi trebalo razmatrati koje su to posljedice za čovječanstvo koje živi u svijetu koji ne može zamisliti utopijskim i u kojem ne pronalaze nadu. Krajem utopije smatra razdoblje nakon pada Sovjetskog saveza zato što je on

bio protuteža kapitalističkom zapadnom svijetu.⁹ U takvom slučaju distopija preuzima važnu ulogu. (Kumar 2001: 91-92) Nasuprot njemu, Malenica i Matek Šmit govore kako antiutopija i distopija nisu uvijek sinonimi, već kako ih se promatra mogu imati različita značenja. Međutim, distopiju se definira nasuprot utopiji, a odnosi se na probleme budućnosti koji izvore pronalaze u sadašnjosti. Takav distopijski svijet za određene ljude koji su pronašli svoje mjesto funkcionira, pa nije čista suprotnost utopiji. Distopija kao tema u književnosti, također, potiče ljude na brige o sadašnjosti i o njezinim posljedicama, razvijaju se na temelju autorove sadašnjosti i saznanja o društvu i svijetu. (Malenica, Matek Šmit 2018: 333-334)

Uz opisivanje distopije kao budućeg mračnog svijeta, Slaven Škapul govori i o svijetu distopije koji je pod kontrolom određenih režima, ujedno i totalitarnih, te o društvu u kojem prevladavaju *bijedni uvjeti života obilježeni državnom represijom, konstantnim ratnim stanjem, nasiljem, zagađenjem, zarazom i patnjom većine ljudi koji u njemu obitavaju*.¹⁰ Kao važnu karakteristiku ističe da se distopija bavi jednim cjelokupnim društvom koje je određeno nasiljem i kaosom, najčešće gradom, a ne manjom zajednicom od nekoliko ljudi. Zatim nadodaje kako je glavna opasnost u distopiji često vladajuća klasa koja odlučuje o životima drugih, a koja vlada uz pomoć drugih službi koje rade u njezinu korist. Nadalje, distopija se najbolje može prepoznati zbog mjesta i vremena o kojem se govori što je i njezina najistaknutija karakteristika jer raspoloženje ne mora uvijek biti isto. Škapul raspravlja i o povezanosti distopije i postapokalipse. Razlika tih dvaju žanrova jest da u postapokaliptičnome svijetu postoji otuđeni pojedinac koji ne brine za osjećaje drugih, a nema ni određene vladajuće strukture koja bi utjecala na razvoj događaja jer ona još nije uspostavljena nakon rušenja svijeta.¹¹ U ovome slučaju može se govoriti i o distopiji, kao svijetu čovječanstva koji je određen vladajućom klasom, ljudima koji žive u korporacijama i nevidljivim vlastima koje prate i znaju sve i određuju ljudske živote, ali i o postapokalipsi nakon pošasti u kojoj nema vlasti već samo tromo traženje načina preživljavanja.

Distopija se razlikuje od znanstvene fantastike. Naime, znanstvena fantastika govori o mogućim svjetovima, ali s drugačijim tehnološkim mogućnostima i znanstvenim dostignućima. Nasuprot tome, distopija je vizija jednog mogućeg svijeta koji ne ovisi o drugačijim mogućnostima već je ideja o društvu koje je realno, postojeće, a sastoji se od

⁹ Kao kraj utopije uzima se više događaja, razdoblja u povijesti, ali do konačnog kraja utopije nije došlo.

¹⁰ <https://geek.hr/znanost/clanak/distopijska-fikcija/>

¹¹ <https://geek.hr/znanost/clanak/distopijska-fikcija/>

negativnih elemenata. Margaret Atwood iznosi svoje mišljenje kako svoju trilogiju ne bi nazvala distopijom ni znanstvenom fantastikom zato što sve o čemu govori u romanima već postoji ili se razvija.¹² Distopija koju ona stvara samo je jedno nagađanje onoga što se u budućnosti može dogoditi, ne opisuje budućnost ni sadašnjost, ali je i nada da će ljudi učiti na svojim greškama te da je to samo vizija budućega svijeta koja se neće ostvariti. Distopijska djela u književnosti nisu vizije budućnosti, ali temelji im se pronalaze u stvarnosti. Tehnološki napredak, sukobi, podjele u distopijama autori uzimaju kao temelj onoga u što se oni mogu razviti. Margaret Atwood stvorila je i pojam ustopija spajanjem distopije i utopije o čemu govori Northover. Ona smatra da su to zapravo pojmovi koji govore o istim stvarima samo na malo drugačiji način, pa bismo i ovu trilogiju također mogli nazvati ustopijom. U trilogiji *Ludi Adam* stvoreno je distopijsko društvo, koje je ipak za poneke bilo i utopijsko. (Northover 2016: 2)

Trilogija *Ludi Adam* Margaret Atwood svakako je distopija smještena u ne tako daleku budućnost i upozorava na razvoj korporacija, kapitalizma, genetičkog inženjerstva koji je i danas razvidan u mnogim društvima i željama za napretkom. Društvo koje prikazuje nije poželjno i jest distopijsko zbog posljedica koje dovode do patnje ljudi koji preživljavaju i do smrti gotovo cijelog čovječanstva, međutim nije svima bilo toliko negativno jer je bilo i ljudi, poput Poslobrane, znanstvenika u korporacijama, PetrOlejske crkve, koji su se snašli u takvome svijetu i ničega im nije nedostajalo. Margaret Atwood upozorava na sve ono što se događa oko nas, što se ne smije zanemariti, a može iz prednosti postati nedostatak. Iako mnogi žude za bržim rastom kose, nadomještanjem kose nakon njena gubitka, superpiletom koje daje samo dobro meso, unaprjeđivanjem tijela u svakome smislu, ljudi nisu spremni na posljedice koje to donosi za čovječanstvo. Nadalje, uvijek postoje oni koji žele ići još dalje, kao što je želio Kosac, i stvoriti besmrtnost, bolje ljude, misleći da imaju pravo donijeti takvu odluku za sve ljude. Trilogija se bavi cjelokupnim društvom koje je podijeljeno na korporacije i module korporacija te plebeju, odnosno na siromašne i bogate. To cjelokupno društvo zahvaćeno je promjenama i utjecajima tehnologije i genetskog inženjerstva. Vladajuću klasu čini Poslobrana koja od obične zaštitarske tvrtke postaje državni represivni aparat koji odlučuje o provođenju zakona i nasilja nad stanovništvom. Iako se doima kako svaka korporacija postoji za sebe, u svakoj je na čelu Poslobrana koja odlučuje o životu i smrti, a

¹² <https://www.express.hr/kultura/kraj-je-stigao-svijet-moze-postojati-i-bez-ljudi-13863> Ovo se može odnositi na korporacije i njihov odnos prema ljudima, zatim odnos prema migrantima koji u svakome trenutku mogu postati plebeja u Europi.

tako i u plebeji. Takva država može se smatrati i totalitarnom državom kojom upravlja samo jedna skupina ljudi, odnosno Poslobrana, a većina ljudi živi u jadu i bijedi, okružena nasiljem, patnjom i prljavom prirodom. Također, vrijeme i mjesto te tijekom fabule ukazuju na distopiju, ambijent, kao i raspoloženje u smislu da nije važno za određivanje žanra jer se izmijenjuju i komični i ozbiljniji dijelovi. Romani su smješteni u budućnost svijeta, mjesto je određeno velikom državom i njezinim društvom. Sam razvoj države, odnosno tehnologije i biotehnologije koji opisuje Margaret Atwood opisuje da su ljudi osuđeni na propast, a sve ono što dolazi nakon propasti samo je kaos i nasilje. Uostalom, kaos i nasilje mogu opisati i svijet prije pošasti, Bezvodnog potopa. Upravo kaos, nasilje i propast, kao i podjela na bogate i siromašne, korporacije i plebeju, te likovi iz tih različitih svjetova karakteriziraju žanr distopije kao što je ranije navedeno. Svi problemi koji nastaju u romanima zbog čovjeka, problemi su koje možemo vidjeti i prepoznati u sadašnjosti, poput toga da ljudi ne misle na prirodu već samo na sebe, zagađuju je i ne traže načine kako bi je spasili.

Kao distopija ova trilogija može se promatrati u dvama aspektima. Najprije cijela radnja koja se događa u budućnosti negativna je i znanost napreduje u smislu koji dehumanizira čovječanstvo, a tek potom dolazi pošast¹³, Bezvodni potop koji uništava gotovo cijelo čovječanstvo. Međutim, svijet prije pošasti negativan je, ali ne za sve, a u pojedinim dijelovima čini se da podjela na plebeju, korporacije i komplekse funkcionira i za plebejce koji prihvaćaju svoj život sve do trenutka kada korporacije i Poslobrana preuzimaju previše važnosti u takvome svijetu i oduzimaju prava mnogim ljudima. Tako je Margaret Atwood stvorila dva različita svijeta, svijet prije i svijet nakon pošasti koji su distopijski i negativni, puni kaosa i nasilja kao svakodnevice.

2.4. Trilogija kao spekulativna fikcija

Spekulativna fikcija književni je žanr koji se može definirati na različite načine. Oziewicz ga definira kao podžanr znanstvene fantastike, koja se odnosi na književnost budućih svjetova s različitim stvorenjima, eksperimentima, tehnologijom kakvu danas ne možemo ni zamisliti, ali i posebnom kategorijom žanra koja objedinjuje više karakteristika te obuhvaća i distopiju, postapokalipsu, horor, znanstvenu fantastiku, i mnoge druge. Spekulativna fikcija teško se opisuje i definira upravo zbog svoje hibridnosti. (Oziewicz 2017: 1-20) Oziewicz raspravlja i

¹³ U romanima se epidemija virusa JUVE koja je uništila svijet naziva pošast.

kako takav žanr otvara mnoga pitanja vezana uz sam žanr i karakteristike. Ne postoje točne odrednice koje bi odredile što je spekulativna fikcija, ali ističe se zamisao o fikciji koja nikako nije stvarnost te s njom nije povezana što joj i samo ime govori. Konstruiranje mogućih budućih svjetova čije viđenje se daje, a koji su različiti od današnjih svjetova kakve poznajemo, ali ne i predviđa kako bi moglo biti. Imaginacija i spekulacije glavni su elementi spekulativne fikcije koja pokušava odgovoriti na pitanja o budućnosti koja nas zanimaju, poput kako će ona izgledati i što se može dogoditi. (Oziewicz, 2017: 1-20) Upravo na ta pitanja odgovara i trilogija *Ludi Adam*. Margaret Atwood odgovara na pitanje *Što ako svijet ne prepozna svoje granice?* i *Što ako ćemo moći križati ljude i životinje?* Njezini odgovori veoma su mračni, ali i duboki i intenzivni. Viđenje budućnosti u rukama čovjeka znanstvenika koji nema granice pesimistično je i donosi kraj jednog svijeta koji poznajemo. Definiciju spekulativne fikcije daje i Gill koji govori kako spekulativna fikcija govori o svijetu koji je različit od našeg, koji je nemoguć u prirodnim zakonitostima poznatoga svijeta, ali ujedno i raspravlja o tome kako ju je teško definirati upravo zbog njezine različitosti zbog koje se može uklopiti u mnoge žanrove. Navodi kako su svjetovi spekulativne fikcije svjetovi u kojima postoje drugačije prirodne zakonitosti i drugačija pravila zbog kojih je moguće ono što je neobično, a uključuje transcendentne intervencije, nova idealistična stvorenja, ostvarenje svih želja, itd. (Gill 2013: 72-75)

Trilogija *Ludi Adam* objedinjuje mnoge od spomenutih karakteristika spekulativne fikcije. Naime, sva tri romana govore o svijetu kakav danas ne postoji i koji se razlikuje od današnjeg svijeta, ali nije nemoguće da ne postoji u budućnosti i da ga ljudi ne stvore. Osim toga autorica govori i o mnogim eksperimentima, stvorena su nova stvorenja Koščići, a i svaka nova životinja, tvorkuni, svinjoni, lavnovi, i svaki čovjek koji je podvrgnut genetskom modificiranju novi je stvor koji je različit od poznatog. Spekuliranje u romanima nastavlja se na ono što znamo u sadašnjosti. Svako eksperimentiranje, genetsko inženjerstvo, napredak u tehnologiji samo su spekulacije o onome što je moguće, što se može razviti na temelju onoga što danas znamo. Već danas se radi na modificiranju životinja kako bi bile korisnije svijetu, te modificiranju ljudi kako bi bili ljepši, ali se ne znaju posljedice toga. Margaret Atwood svojom spekulativnom fikcijom koja je relativno mračna opisuje i posljedice stanja u koje se čovječanstvo može dovesti. Govori o čovjeku, znanstveniku, Koscu, koji nije mogao shvatiti koje su njegove granice pa je odlučio uništiti svijet kakav poznajemo. Njezina spekulativna fikcija svoje temelje pronalazi u već postojećem svijetu, ali svejedno dovedenim u stanje kakvo ne možemo zamisliti. Računalna igra čijom manipulacijom se uništava svijet može

postojati, ali ljude koji svakodnevno mijenjaju svoju rasu, kosu, identitet, kao ni svinje s kojima možemo komunicirati, a najmanje od svega savršenog čovjeka poput Košćića teško ćemo zamisliti, što znači da u svijetu ove trilogije vladaju drugačije zakonitosti u kojima je sve to moguće. Međutim to ne znači da se takve stvari ne mogu dogoditi i razviti iz sadašnjosti. Sama hibridnost ovoga žanra prepoznaje se u trilogiji na način da se on opisuje i kao distopija i kao spekulativna fikcija, a moglo bi se o njemu govoriti i kao o hororu, zbog strašnih scena budućnosti čovječanstva i uništenja čovječanstva samo jednom tabletom, ali i o stvaranju novih životinja i samih ljudi Košćića za koje ne znaju kako funkcioniraju, a zatim i o postapokalipsi kada ljudi pokušavaju preživjeti u novome svijetu koji nije prilagođen njihovim potrebama već potrebama Košćića.

Uz spekulativnu fikciju i distopiju trilogija *Ludi Adam* sadrži i elemente ljubavnog romana. Tumači ljubavnu priču najprije Jimmyja kao osobe koja je različita od ljudi s kojima živi i koja se zaljubljuje u djevojku Gazelu, za koju ne zna hoće li je ikad u životu vidjeti. Nadalje, Kosac pronalazi Gazelu, ali njihova ljubav jest specifična ljubav kakvu samo Kosac razumije. Romani se bave i ljubavnim odnosom Zeba i Toby koji tek nakon apokalipse shvaćaju da su jedan za drugog, ali ne završava sretno zbog Zebova odlaska bez Toby, a najvjerojatnije i smrti. U postmodernizmu nastoji se privući svakog čitatelja, pa se uključuje i trivijalna tematika. U tom smislu upravo se i Margaret Atwood mogla odlučiti za ljubavnu temu koja će biti poveznica ostalim događajima i čiji rasplet će zanimati čitatelja. Međutim ljubavna tematika u sva tri romana objedinjuje i priče iz prošlosti, pa se također i to može smatrati njezinom funkcijom. Pričom o Jimmyju i Gazeli saznajemo što se krije iza Kosca, iako je ponekad i to sakriveno, a ljubavlju između Toby i Zeba saznajemo njihovu prošlost i prošlost Božjih vrtlara. Elementi ljubavnog romana samo čitatelja još više drže u napetosti, a saznanjima o osjećajima on će još više suosjećati i udubiti se u događaje, pa i biti zgrožen postupcima i posljedicama u budućnosti.

3. Književnost i ekologija

3.1. Ekokriticizam

Ekokriticizam je relativno nova ideja koja se pojavljuje u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća. Pojam se prvi put upotrijebio šezdesetih godina dvadesetog stoljeća¹⁴, a dolazi od prefiksoida eko-, koji se odnosi na ekologiju, i od pojma kritika. Zamisao ekokritičara je otkriti odnos između književnosti, čovjeka i njegova okoliša, prostora u kojemu živi. To je interdisciplinarna ideja koja traži zajedničko djelovanje književnika, prirodoslovaca, književnih kritičara, antropologa, itd. Važna osoba za ekokriticizam jest Cheryll Glotfelty.¹⁵ Đurđević tumači kako je to mladi pokret, pa još uvijek ne postoje određeni elementi koji bi ga mogli opisati, a i sastoji se od različitih karakteristika u različitim državama i u različitim znanstvenika. Američki ekokriticizam smatra kako je važan povratak prirodi, a britanski se osvrće na probleme vezane uz prirodu i odnos prema njoj. (Đurđević, 2017: 3) Nadalje, Waldron i Friedman navode kako ekokriticizam nastoji uočiti načine na koje su književnost i okoliš, odnosno priroda povezani i prikazati kako se priroda očituje u književnosti. Najčešće se to reflektira u negativnom odnosu prema prirodi i okolišu, u nepažnji i uništavanju. U srži ekokriticizma naglašavaju i sagledavanje aspekta reflektiranja okoliša, prirode (ekologije) u književnosti i shvaćanja u i izvan konteksta takvog izričaja. (Waldron, Friedman, 2013: IX) Đurđević navodi da ekokriticizam dobiva na svojoj važnosti kada dolazi do stvaranja udruga koje se zalažu za takve ideje, a to su ASLE¹⁶ i EASLCE¹⁷. Osim toga pokreću se časopisi i stvaraju zbornici o ekokritičkim temama. (Đurđević, 2017: 2) Ekokriticizam u književnosti tako se najjednostavnije rečeno može opisati kao kritika čovječanstvu i njegovom odnosu prema prirodi i postupanju prema toj prirodi koja mu pruža život, ili smrt.

Ekokriticizam se razvija u tri vala. U prvom valu ekokriticizma nastojalo se promatrati prirodu na način da se ona dehistorizira, traži povratak prirodi te slavi priroda onakva kakva ona je, divlja i spontana. Nasuprot tome, drugi val okreće se ljudskom djelovanju u sklopu ekologije gdje se govori o odnosu prema životinjama i biljkama te ekološkim konceptima

¹⁴ https://owl.purdue.edu/owl/subject_specific_writing/writing_in_literature/literary_theory_and_schools_of_criticism/ecocriticism.html

¹⁵ https://owl.purdue.edu/owl/subject_specific_writing/writing_in_literature/literary_theory_and_schools_of_criticism/ecocriticism.html

¹⁶ ASLE – Association for the Study of Literature and Environment

¹⁷ EASLCE – European Association for Study of Literature Culture and Environment

spola i rase. Treći val okuplja dijelove prvog i drugog vala, a nastoji se proširiti izvan angloameričkog područja te ukazati na globalne probleme.¹⁸

Ekologija, znanost o okolišu, u književnosti ima svoje određeno mjesto, ponajviše nakon druge polovice dvadesetoga stoljeća kada se više počinje govoriti o ekološkim katastrofama i ekološkim krizama u svijetu o čemu govore Waldron i Friedman. Počinje se shvaćati da ekološki problemi nisu problemi samo jedne države i jednog vladara, već zajednički problem o kojem se zajednički treba raspravljati. Književnost prati ono što se događa u svijetu, pa prikazuje što bismo mogli naučiti iz odnosa prema prirodi, a time se bavi i ekokriticizam. (Waldron, Friedman, 2013: VIII) Waldron i Friedman navode i važnost mjesta u ekokriticizmu. Mjesto u ekokriticizmu ima svoje posebno značenje, a odnosi se na prostor u kojem se različite osobe, stvari, pojave nalaze, identificiraju, međusobno komuniciraju i definiraju u odnosu na taj prostor. (Waldron, Friedman, 2013: VIII) Mjesto kao pojam iz geografije u književnosti se veže uz društvo, odnosno ljude, a povezani su i u književnoj geografiji. Književna geografija odnosi se na mjesto, odnosno prostore koji imaju određena značenja i simbole, pa tako i određene osjećaje koji se vežu uz određena mjesta i mjesto kao načine identifikacije ljudi.¹⁹ Uz to ekologija u književnosti može dati i odgovore na neka pitanja koja si ljudi postavljaju za vrijeme ekoloških kriza. Iako imaginacija, fikcija, može poslužiti kao upozorenje za mogući razvoj događaja. Nadalje, ekologija u književnosti može pobuditi i ontološka pitanja o čovjeku samome i njegovom postojanju. Tko sam ja? Zašto sam ovdje? Koje je moje mjesto? upravo su takva pitanja, a povezana su s odnosom čovjeka sa samim sobom, ali i njegovim odnosom s prirodom i okolinom u kojoj živi. Ekokriticizam prirodu stavlja na prvo mjesto te je ona zaslužna za sve što postoji, pa tako i za čovječanstvo.

Uz ekokriticizam veže se i pojam bioregionalizam. Bioregionalizam je pokret koji zagovara postojanje regija koje nisu određene granicama već zajedničkom klimom, geografijom, geologijom, hidrologijom, itd. Nastaje 1970-ih godina na području Sjeverne Amerike, a temelji se na tome da su nacije, države antiekološke te da ljude treba učiti kako se trebaju ponašati prema prirodi.²⁰ Pripadnici tog pokreta su Peter Berg, Raymond Dasmann, Stephynie Mills. Oni su željeli politikom usredotočenom na lokalnu svijest o određenom

¹⁸ <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0014.xml>

¹⁹ <http://www.matica.hr/kolo/500/pavliciceva-autotopografija-ili-geografija-kao-autobiografija-26329/>

²⁰ <https://www.encyclopedia.com/people/literature-and-arts/english-canadian-literature-biographies/bioregionalism>

mjestu prikazati važne probleme okoliša koji ih brinu, a smatrali su kako je upravo takav pristup potreban kako bi bili učinkoviti i na nacionalnom i na internacionalnom nivou. (Lynch, Glotfelty, Armbruster 2012: 2)

Nadalje, Lynch, Glotfelty i Armbruster u knjizi govore o imaginaciji i bioregionalizmu. Bioregionalizam podrazumijeva da je imaginacija potrebna kako bi se stvarale nove i bolje ideje o načinu života i okolini u određenoj regiji, a književnost je upravo ta u kojoj se imaginacija stvara. Uz to nadodaje se mogućnost da književnost utječe na kulturnu imaginaciju i na način na koji se ona doživljava u svijetu (Lynch, Glotfelty, Armbruster 2012: 28)

Ekokriticizam u književnosti proučava, kako je već spomenuto, odnos čovjeka i okoliša. U mnogim književnim djelima taj odnos reflektira se na različite načine, a posebice u trilogiji Margaret Atwood. Ona se temelji na biološkoj katastrofi do koje je dovela ljudska ruka, uz uznapređovalu tehnologiju i nove izume. Ekološke krize, kojima svjedočimo i danas²¹, potaknule su mnogobrojne promjene u društvu. Što se tiče trilogije Margaret Atwood, kada se romani sagledavaju kroz prizmu ekokriticizma, može se prepoznati nekoliko elemenata, karakteristika zajednička sva tri romana. Najprije je važna činjenica da su ljudi podijeljeni na one koji žive u plebeji i one koji žive u kompleksima raznih korporacija u kojima rade. To su globalni problemi koji počinju u sadašnjosti, a u distopijskoj budućnosti doživljavaju svoj vrhunac s negativnim predznakom. Nadalje, u središtu romana jest besmrtnost koju ispituje Kosac. Iako ta besmrtnost u romanima ima, prema Koscu, drugačije značenje nego nikada ne umrijeti, ona je važna i protivi se prirodnim zakonitostima čovjeka i moguća je samo u drugačijem svijetu.

Likovima Božjih vrtlara, Adama i Eva, prikazuje se kakav bi odnos prema prirodi, okolini trebao biti, iako ponekad previše detaljizirani, perfekcionistački. Božji vrtlari suprotnost su ostalim likovima u romanima koji samo žele napredak u tehnologiji, znanosti kako bi zadovoljili svoje potrebe i živjeli *lakšim* životom, kako bi im sve bilo *servirano na pladnju*, a oni ljepši, mlađi, zdraviji. Božji vrtlari svoju religiju temelje na povratku prirodi onakvoj kakva ona zaista jest. Žive životom kojim je štite, a ona im omogućava preživljavanje. Upravo u takvom odnosu priroda se pozitivno reflektira u čovjeku i čovjek u prirodi, pa je i povezanost Božjih vrtlara i prirode velika i važna. Prema njoj ponašaju se kao

²¹ Aktualna tema kojom se bave ljudi tiče se klime i klimatskih promjena te posljedice do kojih promjene mogu dovesti okoliš i čovječanstvo, poput nedostatka pitke vode, vremenskih katastrofa, itd.

prema bogu kako bi ona mogla dati im ono što trebaju, omogućiti im hranu i utočište. Razgovaraju s njome i dive joj se, na primjer kada Toby razgovara sa pčelama i govori im kako odlazi ili im objašnjava zašto ih seli, kada slave dane svetaca vezanih uz prirodu i njezine pojave. Paze na svaki korak, iskorištavaju sve što pronalaze, ne troše previše struje, vode, ograničavaju se prema svojim potrebama, a jedu ono što sami naprave bez dodatnih kemikalija, dodataka. Protiv su tehnologije koja uništava okoliš, a smatraju kako im upravo on može pomoći da prežive Bezvodni potop. Nekoliko se puta u romanima spominje kako klima nije jednaka onoj kakva je nekad bila te da dolazi do tornada, oluja, otapanja ledenjaka zbog kojih su i obale nekih gradova potopljene.

Međutim, trilogija *Ludi Adam* ne govori o apokalipsi do koje je došlo zato što ljudi nisu obraćali pažnju na okoliš i promjene u njemu, već zbog ljudske ruke koja je odlučila iskoristiti naprednu tehnologiju kako bi stvorila svijet kakav želi. Dakle, ekokriticizam govori i o refleksiji okoliša u čovjeku što je razvidno i u ovoj trilogiji. Kada su ljudi beščutni i ne razmišljaju o posljedicama svojih eksperimenata, poput genetskog modificiranja životinja, iskorištavanja ljudi u svrhu eksperimentiranja raznih lijekova, priroda se jednako tako ponaša prema njima. Priroda je uništena, a to se odražava na unutarnje stanje čovjeka i njegove postupke, pa je tako i Kosac uništio cijelo čovječanstvo. Božji vrtlari upravo su oni koji ukazuju na to kako bi svi trebali učiti iz postupaka koje čine prirodi. Pokazuju kako bi trebali živjeti i poštivati je jer im daje život, a na kraju je i pomogla preživjelima nakon pošasti dajući im svoje plodove. Biotehnologija i genetsko inženjerstvo krivim pristupom doveli su okoliš do rasula i promijenili cijele prirodne zakonitosti. Mijenjaju se životinje koje više ne mogu biti hrana preživjelim ljudima, jer jesti svinjone znači jesti i ljudsko meso, a biljke preživljavaju samo u zaštićenim područjima. Kako dolazi do istrijebljenja mnogih životinja, nedostatka hrane, resursa, nastoje umjetno stvoriti hranu i na taj način štete prirodi. Stvaraju životinje koje nemaju glavu već postoje samo zbog mesa, a počinju raditi i burgere od ljudskog mesa, ne shvaćajući kako su životinje tu ne samo zbog ljudi nego i pravilnog hranidbenog lanca. Važnu ulogu ima i mjesto kao bioregionalizam, područje jednake klime, geologije. Svijet *Ludog Adama* ograničen je na državu, međutim spominje se i ostali svijet kada ljudi umiru od pošasti.

Ekokriticizam nastoji prikazati kakav je odnos prirode i društva u književnom djelu, a tome je Margaret Atwood posvetila doista mnogo u ovim romanima. Kritika biotehnologije, genetskog inženjerstva kada dođe u pogrešne ruke, kao i kritika čovjeka koji misli samo na sebe jedne su od tema romana trilogije. Ukazuju na činjenice koje bismo u svijetu trebali

naučiti, a počinju od današnjice u kojoj možemo i vidjeti temelje tehnologije koja je spomenuta. Genetsko inženjerstvo već danas pokušava poboljšati život ljudi na štetu životinja i prirode, a ljudi često ne obraćaju pažnju na probleme koje to dovodi u okolišu koji ih okružuje. Margaret Atwood tako ni nije trebala izmišljati nestvarne eksperimente, već je samo morala pogledati ono što se događa danas, ali čemu ljudi nisu posvećeni.

3.2. Biotehnologija i književnost

3.2.1. Genetska modifikacija organizama

Genetski modificirani organizmi su *organizmi preinačeni genetskim inženjerstvom tako da se pojedini geni organizma jedne vrste usade u genom organizma različite, nesrodne vrste, čime se željeno svojstvo davaoca prenosi na primaoca.*²² Genetska modifikacija različitih organizama ima svoje prednosti i nedostatke. Mnogi lijekovi nastali su upravo takvim modifikacijama i pomogli mnogim ljudima, ali ljudi često i iskorištavaju genetsko inženjerstvo. Genetskim inženjerstvom nastoje suzbiti negativne strane raznih biljaka kako bi se mogle boriti protiv štetočina, kako bi bile otporne na bolesti, mogle rasti u različitim klimatskim uvjetima, itd. Međutim mnogi žele zadirati i u ljudske gene i gene životinja, a ne samo u gene biljaka, kako bi stvorili različiti križance od kojih bi imali određene koristi, a mogli bi i birati kako bi njihova djeca izgledala. Genetsko modificiranje ljudskog tijela također može biti korisno, može se stvoriti novi organ koji pomaže u liječenju bolesti ili liječenju organizma ljudi. Uz to se postavlja i pitanje moralnosti djelovanja u području u kojem je ravnoteža određena rođenjem. Nadalje, nije do kraja ni istraženo koliko na okoliš, ljude i općenito te biljke utječe genetsko inženjerstvo, jesu li to onda jednake biljke s istim utjecajima ili su kancerogene, ima li to utjecaj na područje u kojem rastu.²³ Genetska modifikacija ljudi etičko je pitanje za koje svatko ima svoj odgovor. Već u današnjem svijetu pojavljuje se niz istraživanja na ljudima, najčešće djeci, kako bi se uspjela stvoriti otpornost na određene bolesti, ali i određena boja kose, očiju. Jedan od elemenata o kojemu se često govori u sklopu genetskog inženjerstva, u sklopu genetskog modificiranja ljudi, je i

²² <http://proleksis.lzmk.hr/54432/>

²³ <http://proleksis.lzmk.hr/54432/>

besmrtnost te je to i česta tema u književnosti, a tema je i u trilogiji *Ludi Adam* Margaret Atwood.

4. Genetska modifikacija tijela u trilogiji

Tijelo svakog čovjeka njegova je vlastita odgovornost i briga, sam odlučuje što hoće, a što neće učiniti. Ljudi samostalno mogu odlučiti žele li imati dugu ili kratku kosu, plave ili smeđe boje, žele li imati tetovažu ili ne. Nadalje, odluka i o tome hoće li koristiti različite preparate kako bi izgledali mlađi, kako bi promijenili boju očiju, bili zdraviji također je ona o kojoj sami odlučuju. U trilogiji *Ludi Adam* stvoreni su razni eksperimenti koji mogu ljudima donijeti zadovoljstvo kada se pogledaju u ogledalo, što se čini kao da je većini njih na prvome mjestu. Nasuprot tome, tijelo ljudi koji žive u plebeji gleda se na drugačije načine, služi im da prežive u svijetu u kojem su se zatekli. Preuzimanjem *vlasti* korporacija u ovom konstruiranom svijetu odluka o tijelu nije više samo odluka čovjeka za sebe već i drugih koji si uzimaju takvo pravo, a da mnogi ne znaju koliko drugi ljudi utječu na njihovo tijelo, a time i posredno ili neposredno na njihov život. Tijelo životinja ima još veću i težu ulogu. Životinje ne mogu same odlučivati kada netko želi oduzeti njihova *prava*, nemilosrdno ubijanje životinja i korištenje za različite eksperimente kako bi se pomoglo ljudima nije jedan od elemenata koji govori o moralnosti korištenja tijela u svrhe biotehnologije, genetskog inženjeringa.

Tehnologija i znanost u današnjem svijetu svakodnevno napreduju i mijenjaju se brže nego ikad. Upravo zbog tog razloga nije uopće začuđujuća činjenica da bi se ono o čemu piše Margaret Atwood zaista i moglo ostvariti u bližoj budućnosti. Genetska modifikacija tijela u središtu je ovih romana u različitim aspektima. Mijenjaju se životinje, križaju se različite vrste kako bi se došlo do bolje iskoristivosti životinja (superpile = ChickieNobs), a ništa manje ne mijenja se ljudsko tijelo kako bi uspjelo zadovoljiti sva ljudska zadovoljstva. Uz to Božji Vrtlari križaju i različite biljne vrste. Margaret Atwood konstruirala je vrhunac genetske modifikacije organizama u kojem ljudi mogu stvoriti nove ljude, a mogu i križati ljude i životinje kao obične biljke. Međutim zanimljivo je kako postoji i Kriptogenij, tvrtka koja se bavi zamrzavanjem ljudi kako bi oživjeli za nekoliko godina, ali nije još uvijek uspjela ostvariti odmrzavanje. Iz perspektive ekokriticizma može se prepoznati kako znanstvenici u trilogiji pažnju posvećuju samo poboljšanju svakodnevnog života, a ne smanjenju čistoće okoliša ili smanjenju okoliša i prirode uopće. Okoliš djeluje na čovjeka pozitivno, a on ga iskorištava. Ekološku kritiku društvu daje i Kosac koji govori kako se ljudi trebaju promijeniti i biti drugačiji, previše svojim nasiljem uništavaju svijet, a zapravo je to ono što je i sam Kosac napravio:

Ljudski je rod u velikoj nevolji, većoj nego što se govori... U rubnim geopolitičkim zonama potražnja za resursima nadmašila je ponudu i prije nekoliko desetljeća, što je dovelo do gladi i nestašice; ali vrlo brzo će potražnja nadmašiti ponudu svuda. (Atwood 2015: 188)

Nedostatak resursa vodeći je problem u ovom distopijskom svijetu zbog kojega dolazi do razvoja genetskog inženjerstva i tehnologije koja utječe na život. Nastoje stvoriti hranu na umjetan način, a već kad su stvorili i hranu zašto ne bi i poboljšali život ljudi, ali ne na način da budu sretniji, bogatiji, da ima više hrane za svakoga, već da bogatiji uživaju u blagodatima svijeta koji su korporacije stvorile. Ljudi su dehumanizirani, misle samo na sebe i svoje potrebe, a životinje su do te mjere svedene samo na hranu i svoju hranidbenu ulogu u svijetu da su izgubile svoje *životinjske osobine*. (Galbreath 2010: 3) Genetske modifikacije povećavaju profit korporacijama i njihovim nastojanjima u novim eksperimentima, a ljudi koji su si to omogućili i koji si mogu omogućiti preinake na tijelu samo su narcisti koji žele izgledati bolje od drugih. Prema tome, Margaret Atwood govori i o utjecaju modifikacija na ljude u psihičkom, moralnom smislu. Kao što je i spomenuto, takvi ljudi misle samo na sebe i svoj izgled. Jaz između bogatih i siromašnih velik je, a očituje se u tome mogu li sebi priuštiti modifikacije ili ne. Modifikacije su prikazane kao normalne, obične, svakodnevne, čak i poželjne, a na njih potiču korporacije koje rade eksperimente i zarađuju na ljudima i njihovim slabostima. Ku i navodi kako je i sam Kosac, odnosno njegovo uništenje bilo produkt tehnokracije i kapitalizma. (Ku 2006: 119) Kapitalizam i profit korporacija zapravo je najvažniji krivac svega što se dogodilo, razlog je zbog čega je genetičko inženjerstvo otišlo u krivome smjeru. Nije se istraživalo ono što bi moglo pomoći ljudima fizički, već ono što bi pojedinci moglo pomoći materijalno, a ostalima kako bi zadovoljili svoje narcističke potrebe. Galbreath tako zaključuje nešto što je veoma važno:

The chief problem in our own world and in the pre-JUVE world of Oryx and Crake is that genetic manipulation and much other research is many times judged through the lens of market worth, and ethics are subject to the rules of productivity. (Galbreath 2010: 6)

Upravo to se događa i u ovoj trilogiji. Korporacije i znanstvenici koji imaju mogućnosti, znanja, ali i novaca ne rade na onome što je moralno i što je potrebno svijetu, ne razvijaju se lijekovi za bolesti, već se razvijaju mogućnosti modifikacije cijelog ljudskog tijela. Prema njihovim mogućnostima može se zaključiti da su mogli i jednostavno stvoriti novog čovjeka, bez bolesti, ali to im nije bio cilj jer zdrav čovjek ne bi kupovao vitamine i ne bi trošio novac na sve ono što su zvali lijekovima. Nadalje, ljudski narcizam doveo je ljude u

stanje u kojem ne brinu o drugima već je važan samo profit i materijalne mogućnosti. Nasuprot tome jedina karakteristika koja može u jednu ruku ići u korist znanosti i medicini jest stvaranje svinjona s organima koji bi se mogli staviti u ljudsko tijelo, ali nemoralno je koristiti druga živa bića za vlastite potrebe. Tako se i u modificiranju životinjskih tijela i prednosti smatraju nedostacima i negativnim posljedicama biotehnologije i genetskog inženjerstva.

4.1. Ljudi

Iako je Snježni jedini čovjek koji je preživio pošast (koliko znamo u prvome romanu), i sam se ponekad pita je li dobro biti čovjek u svijetu u kojem on sada živi. Taj svijet sada je rezerviran za nove ljude, Koščiće koje je stvorio sam Kosac u Rajskoj kupoli zajedno s znanstvenicima, Ludim Adamitima, koji su sudjelovali u igri Istrijebiton. Međutim možemo li mi njih smatrati ljudima u istome smislu kao što se smatraju ljudi prije pošasti, ljudi koje mi smatramo normalnima i običnima? Odgovor na to pitanje teško je dati zato što biotehnologija napreduje, pa bi i svaki današnji novi pronalazak, odnosno novo stvorenje koje nastaje križanjem morali nazvati umjetnim, stvorenim i nenormalnim, čudnim. Ako bismo sve koji su drugačiji i ne žive u vremenu koje nije za njih nazvali nepodobnima, tada bi Koščići bili oni *normalni*. Snježnoga se može smatrati i čovjekom koji postaje čudovište baš zato jer je različit od onih ljudi u čijem svijetu živi. (Ku 2006: 111-112) Gotovo svi ljudi koji nisu preživjeli bili su dijelom genetskog inženjeringa i biotehnologije, negativnog utjecaja na ekologiji i okoliš neposredno ili posredno. Promjenom okoline u kojoj živi Jimmy/Snježni se ne mijenja već ostaje isti, ali na njega neposredno djeluje genetsko modificiranje drugih organizama. Osim njega i sve Lude Adamite i bivše Božje vrtlare koji su preživjeli smrtonosnu epidemiju također možemo smatrati otuđenima u svijetu u kojemu su se zatekli. Tu otuđenost stvorio je Kosac stvorivši novu vrstu ljudi, Koščiće, koji su prilagođeni za novi svijet, imaju drugačije potrebe i mogućnosti. Upravo tako govori Chung-Hao Ku:

...whereas the Crakers seem to have purged themselves of the maladies of human „civilization“ and can make do with the meager resources that remain after the plague, Snowman, by contrast, is increasingly ostracized, cast into the ghetto of the pathologized, animalized, monstrous other. (Ku 2006: 115)

Biotehnologija napreduje, a ljudi traže načine kako bi zadovoljili svoje potrebe koje se odnose na mladost, ljepotu. Unaprjeđenje tijela tako je Margaret Atwood prikazala kao unaprjeđenje, sebično zadovoljavanje ljudskih potreba. Ljude nije briga kako nastaju preparati koje koriste, kako uspijevaju ostvariti ono što žele. Korištenjem svakakvih preparata slijepo se vjeruje u njihovu učinkovitost, a i sam Jimmy govori kako je napravio toliko dobru reklamu da je i sam povjerovao u učinak proizvoda koji reklamira.

Ljudi su stavljeni na poziciju u kakvoj se nalaze i životinje. Opisani su kao grabežljivci koji teže za boljim i većim, uz nekoliko iznimaka, i koji to jednostavno žele ostvariti. Ne smeta im genetsko inženjerstvo koje ulazi u gene ljudi i životinja te u njihovu intimu, a gotovo im ni ne smeta što u Tajnoburgerima vrlo vjerojatno postaju i kanibalima jer svašta miješaju u meso. Ljudi koji žive u modulima korporacija žive hedonističkim životom. Mogu u bilo kojemu trenutku tražiti da se pomlade, da im naraste kosa, da imaju mlađu kožu, da im se promijeni identitet, da imaju djecu kakvu žele:

Ovdje su dućani bili srednje skupi i vrlo skupi, a izlozi su bili lijepo uređeni. „Muče vas geni?“, čitao je Jimmy. „Uzmite Reži-i-sveži! Uklanja nasljedne bolesti. Zašto biste bili niski? Golijat je jači od svega! Djeca iz snova. Izliječite zavojnicu. Plodnost zajamčena. Premalen vam je? Longfellow pomaže!“ (Atwood 2015: 183)

Biotehnologija i biogenetika svojim napredovanjem zapravo uništavaju svijet svojim upletanjem u prirodne zakonitosti. Moralna pitanja koja se otvaraju sve su dublja uz promjenu na čovjeku. Ljudi još u neku ruku mogu prihvatiti utjecaj na gene životinja i njihovo križanja, ali kad je čovjek u pitanju mnogi se hvataju za moralnost i nemoralnost unatoč uspjehu za medicinu. Toby u *Bezvodnom potopu* u potpunosti mijenja svoj identitet zbog Blanca, bivšeg šefa koji ju želi ubiti. Uz to što mijenja svoje ime u Tobiatha, ona mijenja boju kožu, boju očiju te frizuru, a postupak koji se u tome koristi svakodnevan je u tome distopijskome svijetu:

Nisu je previše rezali ni šivali. Izgubila je osjet u vršcima prstiju (vratit će se, rekao je Zeb), grlo ju je boljelo zbog obrade glasa, a glava ju je jako svrbjela jer se još nije posve uhvatilo novo vlasništvo s frizurunom. Pigmentacija kože isprva je bila neujednačena, ali Zeb joj je rekao da će biti dobro za šest tjedana. (Atwood 2016: 194)

Promjena identiteta samo izvana mijenja ljude što znači da oni ostaju isti, ali ih mnogi ne mogu prepoznati. Takva promjena može dovesti i do otuđenosti i propitivanja o sebi

samome. Čak i Toby govori kako se može obnoviti koliko puta to ona želi, ali koliko puta je primijenila svoje „ja“ jer je morala i što to znači za nju, pa se uspoređuje i sa zmijom. (Atwood 2016: 177) Ljudi jednostavno mogu pobjeći od staroga života i odlučiti biti netko novi. Takva mogućnost dopušta im da izgledaju onako kako žele, ali i da pobjegnu od onoga što su napravili ili što im je učinjeno. Pitanje identiteta otuđuje čovjeka u već otuđenom svijetu u kojemu živi, u kojemu ga se kontrolira i u kojemu ne smije biti drugačiji od drugih. Unatoč Poslobrani koja kontrolira sve aspekte života, ljudi mogu platiti i otići i pobjeći. Međutim postavlja se i pitanje koliko je za okolinu, ali i za samoga čovjeka dobra promjena identiteta, operacije vezane uz promjenu kože, boje očiju ili stavljanja druge kose? U romanu se spominje i tumor što znači da on u budućnosti prema Margaret Atwood nije izliječen iz čega proizlazi kako su ljudi koristili biotehnologiju za vlastita zadovoljstva, a možda za liječenje određenih bolesti nisu. Kada si zdrav, ne misliš o tome što bi se moglo dogoditi ako oboliš.

Preživljavanje za plebejce u kapitalističkom svijetu koji kontroliraju velike korporacije teška je zadaća. Zato se i Amandu uvijek nazivalo pametnom, snalažljivom, ali u svakom koraku njezinog života pomoglo joj je tijelo. U zamjenu za seksualne usluge kao djevojčica preživljavala je u tome svijetu. Nadalje, i Toby se našla u sličnoj situaciji. Kako bi uspjela preživjeti prodala je svoje organe, prodala je jajne stanice zbog čega više nije mogla imati djecu, a prodavala je i kosu. Činjenica je da unatoč svom napretku postoji crno tržište, a ne može se ni izliječiti da žene mogu imati djecu, ili je to ipak bila privilegija samo za one bogate, i za one koji su spremni i za upuštanje u genske malverzacije kod stvaranja djece. Stvaraju djecu kakvu žele ljudi koji ih ne mogu imati, a tome se vesele i Jimmyjev otac i njegova djevojka Ramona:

Ako se ubrzo ne dogodi ništa „prirodno“, pisala je, pokušat će „nešto drugo“ kod neke agencije – Mala djeca, Plodnost, Savršeno dojenče, nešto od toga. Stvari su se jako promijenile u tom polju otkad je Jimmy došao... Sjajno, mislio je Jimmy. Imat će nekoliko proba, a ako se djeca ne pokažu dobra, reciklirat će ih radi dijelova, sve dok ne dobiju nešto što će ispuniti njihove specifikacije. (Atwood 2015: 160-161)

Jimmy je bio protiv svega što se previše eksperimentira, nije smatrao moralnim utjecati na takve stvari, a onda ga Kosac upliće u događaje koje ne razumije. Margaret Atwood na taj je način samo još više produbila značenje Jimmyja kao spasitelja, ali i osvetnika Koscu. Možda su to prevelika očekivanja od Jimmyja, pasivnog pojedinca koji u

svijetu zauzima mjesto koje mu drugi određuju – najprije roditelji, a zatim i Kosac. Iako je i to previše, dolazi i nešto dodatno – ljudi koji žive u plebeji, ali i neki iz modula, pokusni su kunići u eksperimentima koje znanstvenici rade u svojim tajnim laboratorijima, a koje nadgledaju različite korporacije i natječu se koja će prije i bolje uspjeti stvoriti novi izum za ljude.

4.1.1. Košćići

U novom svijetu koji predviđaju Božji vrtlari, a koji stvara Kosac/Glenn stvoreni su i novi ljudi, prilagođeni novome svijetu – Košćići. Košćići su savršena stvorenja, pametna onoliko koliko je Kosac želio da budu, izgledaju kao najbolji ljudi, dobro prilagođeni svijetu, savršeni izgledom, različite boje kože, ali bez mogućnosti da spoznaju rase i svoju različitost. Što se tiče njihovim osjećajima, nemaju ih. Ne mogu voljeti, mrziti ni biti ljuti, ali ne mogu ni razviti empatiju i simpatiju prema nekome. Takvi ljudi savršeni su, ali nisu ljudi. Zapravo su dehumanizirana bića koja kao roboti obavljaju svoje svakodnevne stvari, ne razumijevajući svijet u kojem žive. Na taj način oni nisu određeni sobom, nisu narcisoidne osobe koje gledaju samo na sebe, već zajednički rade za dobrobit cijelog čovječanstva, ako bismo njih mogli nazvati čovječanstvom. Oduzimanjem osjećaja Košćićima, Kosac stvara bića čiji život nije određen porivima i nagonima, ali neshvaćajući dobro i zlo sami sebi mogu naštetiti, kako se i dogodilo s loptobolesnicima koje su pustili. Žive onako kako im je Kosac odredio da moraju živjeti, prema njegovim pravilima, unatoč tome što on nije želio određena pravila. Svoja imena dobili su prema ljudima koji su nekada živjeli, poput Abrahama Lincolna, Marije Terezije, a zatim i Crnobradi koji nikako nije mogao imati crnu bradu jer im je bradu Kosac oduzeo. U distopiji o svijetu koji ljudi uništavaju, Atwood stvara utopijske Košćiće koji moraju spasiti svijet. (Mohr 2015: 291) Zapravo spaja utopiju u distopiji koja ponovo postaje distopija zbog propasti pokušaja ubojstva cijelog čovječanstva, osim Jimmyja. Košćići su vegetarijanci, jedu samo biljke, pa ne vole ni ubijati životinje, prilagođeni su na sunčeve zrake koje ne štete njihovoj koži, ne vole vrijeme provoditi u zatvorenome prostoru. Djeca rastu izrazito brzo kako ne bi previše vremena izgubili na djetinjstvo koje je samo razdoblje gubljenja vremena, prema Koscu. Stvarajući Košćiće, Kosac stvara otporne ljude koji ne znaju za nasilje, bol, svađe, ne razumiju neprijateljstvo, a sve kako bi ljudi dobili novu priliku za život u svijetu koji su uništili:

Promijenili su stari mozak primata, ništa manje. Maknuli su rušilačke osobine, osobine zbog kojih je svijet sada u mukama. Na primjer, uklonili su rasizam (ili pseduorasvrstavanje, kako su govorili u Rajskom vrtu) time što su jednostavno promijenili mehanizam ljudskih odnosa: narod Rajskog vrta nije uopće registrirano boju kože. Ti ljudi nisu mogli imati hijerarhiju jer su im nedostajali živčani spojevi koji bi je stvorili. Kako nisu bili ni lovci ni poljoprivrednici gladni zemlje, nije bilo potrebe za podjelom terena: ugrađena želja za posjedovanjem koja je opsjedala čovječanstvo kod njih je bila isključena... Seksualnost ih nije mučila, kao ni oblak podivljalih hormona: želja za parenjem budila se u redovitim vremenskim razmacima, kao i kod većine sisavaca. (Atwood 2015: 194-195)

Iako savršeni, nisu bili inteligentni. Naime, Kosac je previše pažnje posvetio njihovom izgledu i onome što oni ne bi trebali znati i imati, pa ih je tako odriješio i inteligencije i znanja općenito.²⁴ Svaka riječ mora im se objašnjavati, što je Jimmyju često zamorno i dosadno, a čak i komično poput situacije kada misle da postoji čovjek koji se zove Jebem. Nadalje, u *Godini potopa* i *Ludom Adamu* ljudi su zastrašeni kada vide Košćice. Toby misli da halucinira, a Croze govori kako su to čudaci. Za njih su i bili, a ponajviše zbog svog načina reprodukcije. Muškarci su, kada bi bili spremni za odnose, imali plave penise, a ženama bi poplavio trbuh zbog hormona, a sve to je zamišljeno na taj način kako više ne bi dolazilo do nesporazuma između muškaraca i žena. Kako su Amanda, Ren i Toby, kao i sve druge žene, imale hormone, Košćici su mislili da se mogu pariti, a nezamislivo im je bilo da bi one to mogle odbiti. To je još jedan argument koji govori u prilog tome da su *normalni* ljudi živjeli u tuđem svijetu. I drugim karakteristikama Košćici su sličniji životinjama nego ljudima. Pjevaju poput ptica, imaju lijep glas, predu poput mačaka, obilježavaju svoj teritorij mokraćom.

S druge strane, Kosac stvara Košćice i uništava svijet jer nije bio zadovoljan onime kako ga je doživljavao. Bio je dječak čijeg oca su ubili zbog povjerljivih informacija i rekli mu da je samoubojstvo, posvećeno mu je nedovoljno ljubavi, a samu ljubav osjećao je na drugačije načine. Kosac stvara tabletu Radost-plus čija svrha je smanjiti nasilje, odnosno povećati seksualnost i zaštitu. U tu tabletu njegovi znanstvenici, odnosno Ludi Adamiti, stavili su i virus koji ubija cijelo čovječanstvo – osim Jimmyja koji dobiva protucjepivo, nekih Božjih vrtlara koji su bili na zaštićenom području te Ludih Adamita koji su se zaštitili u Rajskoj kupoli. Kosac želi stvoriti besmrtnost, ali za njega besmrtnost ne znači da će ljudi živjeti zauvijek već da će biti nesvjesni svoje smrtnosti:

²⁴ <http://www.matica.hr/vijenac/267/sve-za-besmrtnost-10491/>

– *Besmrtnost je samo pojam – rekao je Kosac. – Ako uzmemo da „smrtnost“ nije sama srt, nego svijest o smrti i strah od smrti, onda je „besmrtnost“ stanje tog straha. mala su djeca besmrtna. Ako izbaciš strah, bit ćeš...* (Atwood 2015: 193)

Iako je smatrao kako ljudi nisu dostojni još jedne šanse za život na zemlji i želio je stvoriti besmrtnost za novu rasu, on jedino sebe i Gazelu stavlja u poziciju besmrtnosti, uz pomoć Snježnoga i Toby, jer će se o njemu uvijek govoriti i pričati.²⁵ Smatra da će tako biti manje nasilja, da će ljudi brinuti o važnijim stvarima i da neće uništiti svijet. Kosac, koji je bio protiv religije i smatrao je da je Bog samo nakupina neurona, sam se igra Boga i odlučuje o drugim ljudima, a zatim i Snježni stvara kod Koščića religiju Kosca koji se nalazi na nebu i koji njemu govori što je važno i što mora prenositi Koščićima. Kosac stvara svoje Koščiće, svoju djecu. Smatra da treba stvoriti ljude koji brinu samo o važnim stvarima, koji nisu ljubomorni, koji nisu monogamni i kojima je sve što trebaju doslovno izneseno pred njih. Upletanjem u tehnologiju i genetskom modifikacijom biljaka, životinja i ljudi stvara nova stvorenja za novi svijet. Etička pitanja naziru se samom idejom o novom svijetu, a Koščići samo nevino bivaju uskraćeni za sve ono što je Kosac smatrao da im ne treba. Živjeti u svijetu s različitim drugim živim bićima, genetski modificiranim životinjama, riskantno je i za ljude koji se mogu nositi s nasiljem, a još više za Koščiće koji ne razumiju što je smrt i bol i zašto bi uopće netko nekoga ubijao. Oduzimanjem takvih osjeta i osobina Koščićima stvara se vrsta ljudi koji se lako mogu otuđiti i ne imati empatije prema drugima. Koščev viši cilj očito nije bilo rušenje svijeta, nego samo čovječanstva koje je on svrstao cijelo u istu osobu, odnosno osobe koje su ubile njegova oca.

Međutim, njegovo stvaranje besmrtnosti i boljeg čovjeka, koji nije nasilan i ne dovodi svijet u opasnost, dovodi do uništenja cijelog čovječanstva. Upravo suprotno od onoga što Kosac želi. Stvara tablete Radost-plus koje bi pomogle ljudima da bolje žive, kako govori Jimmyju (Snježnom), a zapravo u njima prenosi virus koji će pokoriti sve osim onih koji imaju protulijek. Virus dobiva ime JUVE – Jureći ubojiti virusni ekstrem, a okrivljeni su vjerski fanatici, Božji vrtlari, itd. (Atwood 2015: 217) Kosca se upravo zato naziva ludim znanstvenikom koji svoje želje i potrebe stavlja ispred života drugih ljudi koje žrtvuje, odnosno *lud* u smislu moralnosti. Može se usporediti s klasičnim motivom ludoga znanstvenika iz znanstvene fantastike. Taj motiv podrazumijeva lika koji je *zaluđen* svojom idejom, istraživanjem do te mjere da sve podređuje tome, način života i odnos s drugim

²⁵ <http://www.matica.hr/vijenac/267/sve-za-besmrtnost-10491/>

ljudima, otuđen je od drugih ljudi te ga skoro uopće ne zanimaju međuljudski odnosi, a sve radi kako bi došao do svojeg cilja. Gotovo jednak tome je i Kosac koji kontrolira i manipulira drugim ljudima, iako nije toliko otuđen od drugih, nije zatvoren već svojim odnosima i manipulacijom dolazi do cilja. Iako se Kosca smatra krivcem za sve što se dogodilo u svijetu, Ku govori kako je to bilo rezultat kapitalizma i korporacija, zatim tehnologije koja mu to omogućava, ali ga smatra i ludim znanstvenikom. (Ku 2006: 119) Slažem se s idejom da je svijet u kojem živi utjecao na njega. Naime, otac mu je previše znao, pa je bio ubijen, on se školovao u području transgenetike što je u romanima traženo zanimanje. No zastupam i mišljenje da nije Kosac bio određen svojim društvom, već je i on odredio to društvo, izuzeo je iz njega ono što mu je bilo potrebno, sam mora odgovarati za posljedice onoga što čini bez obzira na to tko ga je podupirao.

Kako svinjoni mogu biti životinje iako imaju ljudski mozak, tako bi se i Koščići mogli nazvati i ljudima i životinjama. Oni također sadrže one karakteristike životinja i biljaka koje je Kosac smatrao prednostima za život. Tako uzima predenje kao liječenje, zatim mokraću kako bi zaštitila područje, Koščići ne čitaju i ne pišu, jedu biljke, a za životinje im se govori da su Gazelina djeca koju ne smiju ubijati. Stvaranjem Koščića Kosac na svijet dovodi novu generaciju ljudi koja zapravo ni nema ljudske pretke. Jesu li onda Koščići uopće ljudi ili su životinje, ili nešto između? Tim opisom moglo bi se opisati zašto Martin Kuester Kosca naziva ludim znanstvenikom²⁶ kakvih se trebamo čuvati u svijetu. (Kuster 2010: 85) Način na koji je Kosac razmišljao kada je odlučio ubiti cijelo čovječanstvo nije ono kako su na kraju Koščići i završili. Oni od ljudi uče o svemu o čemu je on zapravo želio da ne znaju, pa tako njegova ideja propada. A načina na koji se Jimmy ponaša prema njima mogla bi biti i svojevrsna osveta Koscu zbog toga jer ga je izigrao, ali i zato jer je ubio Gazelu. On stvara religiju Kosca, Kosac postaje njihov Bog, a nakon njega Toby uči Crnobradog čitati i pisati. (Mohr 2015: 292) Jimmy im govori o svemu kako bi želio da oni znaju i čuju, prinose mu žrtvu ribu, Gazelino dijete, kako bi im pripovijedao o događajima. Satiričnokomičnu ulogu imaju bejzbolska kapa i sat koji nosi Snježni. Tek kada stavi kapu na glavu može govoriti o Koscu, kasnije i Toby i Zebu, a kroz sat razgovara s Koscem. I same stvari za Koščiće predstavljaju talisman, religiju, pa se boje dotaknuti kape Snježnoga. Koščići su prazne ploče koje se moraju ispuniti prema novim pravilima koja neće uništiti čovječanstvo, koje se neće

²⁶ Martin Kuester govori kako bi *Gazela i kosac* trebao biti poučan roman koji će nas upozoriti na opasnosti bioinženjerstva i ludih znanstvenika.

temeljiti na nasilju. Odlučio je što je dobro za njih, ali njegovo planiranje nije dovoljno dobro bilo izvedeno, kao što i sama Toby govori u jednom trenutku kada uči Crnobradog pisati:

Što sam učinila? pomisli ona. Kakvu sam Pandorinu kutiju otvorila? Tako su brza ta djeca: shvatit će ovo i prenijeti drugima.

I što će uslijediti? Pravila, dogme, zakoni? Evanđelje po Koscu? Koliko će vremena proći do ideje o drevnim tekstovima kojih se valja pridržava?, ali se nitko ne sjeća njihova tumačenja? Jesam li ih upropastila? (Atwood 2017: 166)

On nije uništio cijeli svijet već se odlučio samo za čovječanstvo, a svijet je ostavio stvorenjima koja bi se o njemu mogla bolje brinuti, u skladu s ekokriticizmom i idejom da ljudi moraju brinuti o prirodi koja ih okružuje, a ne je samo iskorištavati. Međutim, zaboravio je na to da bi i životinje, ponajviše svinjoni, u nekom trenutku mogli nadmudriti Koščiće i da ljudi nisu uspjeli preživjeti Koščev virus. Stvaranje novih stvorenja recipročno je uništenju čovječanstva jer kako bi pomogao svijetu ono mora izumrijeti. Koščići nisu ni svjesni uloge koja im je namijenjena, već samo žive u svom okružju i nevino slijede ono što im se govori. Da su ih preuzeli loptobolesnici, postoji mogućnost da bi ih oni učili o svijetu i rekli da su Ludi Adamiti i ostali neprijatelji. Nisu bili u potpunosti pripremljeni za svijet koji im je ostao, previše su bili naivni. Unatoč tome dobro je završilo kad ih ljudi u sjenici prihvaćaju. Koščići tako postaju *tabula rasa* koju pune i nadopunjuju ljudi s kojima žive. Uče ih kao malu djecu čitati i pisati te na taj način utječu na njihov život. Takav odnos prema njima donosi i činjenicu da ljudi ne mogu prestati utjecati na svijet. Margaret Atwood sama je rekla kako bi knjige trebale biti upozorenje za ono što nas čeka u budućnosti. No možemo li to shvatiti i kao upozorenje da ne bismo trebali utjecati na ono što nije nad nama? Ako bi odgovor bio potvrđan, postavilo bi se i drugo pitanje koje u pitanje dovodi Kosca kao ludog znanstvenika i njegovu ideju o uništenju čovječanstva.

S druge pak strane, i sami se Koščići ponekad odlučuju na stvari koje su im strane i koje ne razumiju. Primjer takvog postupanja je izrada Jimmyja kada on odlazi na put u Mladivotu kako bi pronašao još namirnica i potrebnih stvari. Stvaranje idola, prizivanje ljudi njima nije umetnuto, pa im je možda, kao ljudima, to urođena osobina. Nadalje, kada Toby Koščiće nauči čitati oni jednostavno dalje stvaraju svoju novu religiju koja se prožima Koscem, Gazelom i njihovim djelima u svijetu, spašavanju Koščića od kaosa. Zapisuju svojevrsno evanđelje, kao što se i Toby bojala, novu Bibliju:

*I Toby mi je dala upozorenje za Knjigu koju smo pisali. Rekla je da se ne smije smočiti jer bi se Riječi mogle rastopiti i više ih se neće moći čuti i po njima će narasti plijesan i pocrnjet će i raspasti se. I treba napraviti još jednu Knjigu u kojoj će pisati isto što i u prvoj...
...I da na kraju Knjige moramo staviti još listova i spojiti ih s Knjigom i zapisati stvari koje će se dogoditi kad Toby ne bude, tako da možemo znati sve o Koščevim Riječima i o Gazeli i o našem Zaštitniku Zebu... (Atwood 2017: 307)*

Koščiće ni sam Jimmy ne smatra previše ljudima. Nekoliko se puta spominje kako mora ponavljati riječi jer će u suprotnom one nestati, ali i zapitkuje se kome se on obraća i hoće li itko imati pročitati ono što on piše i čuti njegovu sudbinu i istinu o onome što se događalo u Rajskoj klisuri. Kosac je htio proturječiti prirodnim zakonitostima čovjeka što mu je i uspjelo, stvorio je nova stvorenja, nove ljude koje je učio onome čemu je želio. Nadalje, je li takav stav o odnosu prema okolini opravdan s obzirom na ljude koji je također zanemaruju? Kosac je htio spasiti svijet, ali njegovo uništenje čovječanstva postaje uništenje svega, a način na koji je odlučio zaštititi svijet i prirodu postaje uništenje prirode. Razlog tome je i to što je stvorio Koščiče koji ne mogu pravilno razlučiti što je dobro, a što nije. Ne znamo kako su se ponašali potomci Koščića i ljudi, pa ni jesu li izumrli i ljudi i Koščići zbog takvih odnosa. Stvaranjem Koščića u opasnost dolaze ljudi, a ponekad ni oni sami ne mogu kontrolirati ono što im je dato, poput načina parenja. Mijenjanjem genetskom materijala ljudi, životinja i biljaka uništavaju se sve tri svijeta, a Koščići ni sami ne znaju kojem bi mogli pripadati. Tek se postavlja pitanje *križanja* Koščića i ljudi, što su ta stvorenja, kako će i hoće li preživjeti i mogu li stvoriti novi svijet.

Koščići sebi nikada ne postavljaju pitanja vezana uz njihovo postojanje, odnosno tko su oni i tko bi oni trebali biti, ne uspoređuju se s obzirom na prirodu i njezino postojanje. Iako su vegetarijanci ekologija je također izuzeta iz njih kao i gotovo sve druge osobine. Marljivi i miroljubivi ljudi ako ne mogu brinuti o nasilju, ne mogu brinuti ni o prirodi, okolišu i svijetu koji im je ostavljen na *čuvanje*.

4.2. Životinje

Osim utjecaja na ljudsko tijelo i stvaranja novih ljudi znanstvenici u romanima bave se i genetskom modifikacijom životinja. Činjenica je da se na križanju životinja radi već vrlo dugo i ono što Atwood spominje u romanima zapravo nije ništa novo. Tako Galbreath

spominje da već postoje životinje koje su genetski modificirani organizmi, neonsko zeleni zečevi te koza koja proizvodi mlijeko s paukovom svilom. (Galbreath 2010: 2) Mnoge životinje i danas su drugačije nego su bile prije tridesetak godina zbog različitih otrova kojima se tretiraju, a i uvjetima koji nastaju u svijetu kojima se prilagođavaju.

U korporacijama nastoje stvoriti križance različitih vrsta, pa tako nastaju tvorkuni, lavnovi, kozopauci, vukopsi, a samo ime govori križanci kojih životinja jesu. Križance stvaraju jer smatraju da će tako životinje biti uspješnije, pametnije, spajaju one osobine dviju životinja koje su *dobre*. Nadalje, genetsko inženjerstvo mijenja životinje. U korporacijama Farma Organ d. o. o., Zdravosan rade na novim životinjama, poput svinje s dijelom ljudskog mozga, tkivom ljudskog neokorteksa, svinje bez mozga, glave, pileta bez glave, kako bi mogli koristiti samo meso. Takvih stvari i sam Jimmy se boji, pa se postavlja pitanje moralnosti i etike što se tiče križanja životinja, odnosno svinje, i čovjeka. Taj pokus napravljen je kako bi se kasnije mogao transplantirati u čovjeka. Ljudske matične stanice znanstvenici i ljudski DNK znanstvenici su stavljali u svinje i tako uzgajali nove organe, a postoji i mogućnost da svakome čovjeku naprave njegovu svinju sa svim organima koja bi ga čekala ako bi mu nešto otkazalo. (Atwood 2016:165) Iako bismo u stvarnosti to nazvali velikim otkrićem i napretkom u medicini, smatrali važnim za liječenje ljudi, te životinje ne mogu se smatrati samo životinjama. I sam Jimmy u *Gazeli i koscu* smatra kako bi to bio kanibalizam i ne osjeća se ugodno jesti takvo meso, ni biti uz takve životinje, a i uz nedostatak resursa i hrane nitko ne može jamčiti da jednom ne bi i takve životinje s ljudskim organima stavljali na stol:

Ali pomalo se bojao odraslih svinjona, koji su imali slinave njuške i sitne ružičaste oči s bijelim trepavicama. Pogledali bi ga kao da ga vide, zbilja vide, i kao da će jednom nešto učiniti s njim. (Atwood 2015:20)

Nadalje, svinjoni, kako se nazivaju takve svinje koje imaju tkivo ljudskog mozga, u romanima mogu misliti jednako kao i čovjek te komunicirati²⁷ s njima, pa se pitanje moralnosti takvog čina još više naglašava. Snježni, ali i Toby kasnije, spominju kako svinjoni mogu planirati, kako su pametni i često spremaju plan kako bi te uhvatili. Unatoč tome u *Godini potopa* i *Ludom Adamu* ljudi odlučuju jesti svinjone, kao i svinjoni ljude, zbog nestašice hrane i teške situacije u kojoj se nalaze nakon pošasti. Svinjoni tada postaju pametne životinje koje je teško nasamariti, a ljudi, koji su ih i stvorili, nisu više u prednosti pred njima.

²⁷ Svinjoni ne komuniciraju izravno s ljudima, ali mogu komunicirati neverbalno s Koščićim koji onda prenosi ono što su rekli ljudima.

Stvoriti dobro čovjeku cilj je genetskog križanja, ali Galbreath upozorava kako su često stvari koje idu u korist jednoj vrsti u konfliktu s drugim vrstama i njihovim opstankom. (Galbreath 2010: 6) Križanjem životinja i čovjeka, ali i životinja međusobno, dolazi do izumiranja pojedinih životinjskih vrsta, što se spominje u romanu i kompjuterskoj igri *Istrijebiton*, a vrste nastale križanjem ustaljuju se u svijetu u romanima i smatraju se normalnima. Nadalje, ljudi tada postaju ljudi sa svinjskim organima, a svinje imaju ljudske organe. Na kraju trilogije, u romanu *Ludi Adam*, ljudi i svinjoni sklapaju sporazum prema kojem zajedno ubijaju loptobolesnike, a uvjet je da se svinjoni i ljudi međusobno ne ubijaju i jedu. Samo distopijsko društvo može stvoriti koaliciju čovjeka i genetski modificirane životinje s ljudskim mozgom koja postaje još pametnija od ljudi, a može komunicirati samo s Koščićima, stvorenjima koja postaju još više prilagođenija novom svijetu od *običnih* ljudi:

Svinjoni koji idu pokraj njih povremeno izvijaju glave da pogledaju gore prema svojim ljudskim saveznicima, no mogu samo nagađati što misle. U usporedbi s njima dvonošci im se jamačno čine sporima kao kornjače. idu li im na živce? Jesu li zabrinuti? Je li im drago što imaju artiljerijsku podršku? Sve navedeno, nema sumnje, jer njihovi mozgovi sadržavaju ljudsko tkivo, stoga mogu imati više oprečnih misli u isto vrijeme. (Atwood 2017: 279)

Margaret Atwood svijet zamišlja još i dalje od toga. Znanstvenici u Watson-Cricku stvaraju pilića-trakavicu čija jedina svrha je dobiti meso u što manjem vremenu. Takav napredak omogućava sve manju upotrebu kokoši i pilića o kojima treba voditi više pažnje kako bi meso bilo dobro. Nedostatak takvog odnosa prema životinjama je i činjenica da one postaju samo hrana, odnosno one više nisu životinje već samo meso, kako govori Galbreath, oduzima im se njihova životinjska strana kako bi ljudima život bio lakši. (Galbreath 2010: 3) Mogu li ljudi zaboraviti što jedu ili to obilježava njihov život, karakterizira i ljude kao osobe i njihov odnos prema svijetu. Mnogima to predstavlja samo hranu bez obzira na njezin izvor, a ljudi u Atwoodinom distopijskom svijetu sve su više ravnodušni na takve stvari te postaju i dehumanizirani čak i na ljudske potrebe i prava. Genetsko inženjerstvo trebalo bi, nasuprot toga, služiti kao napredak u području medicine, znanosti, biotehnologije, a Atwood ga je prikazala u nekim elementima kao nazadak:

Žena je opet zajodlala kao djetlić te je objasnila da su uklonili sve moždane funkcije koje nemaju veze s probavom, preradom hrane i rastom. (Atwood 2015: 131)

Svaki križanac koji nastaje u romanima ima svoju određenu funkciju u svijetu, pa tako i ovce s frizurunom. Stvarali su ovce koje su umjesto runa imale kosu koju bi kasnije

presađivali na ljude. Kosa je bila različite teksture i boje. Životinje su služile ljudima i bili su organizmi koje su koristili za svoje čudne potrebe i zadovoljstva. Napredak do kojega su ljudi dolazili bio je na štetu drugim organizmima i okolišu. Zatim i lavnovi koje su stvorili jer su mislili da je to jedini način da lavovi i ovce žive zajedno što je veoma kompleksno pitanje jer zašto bi lavovi i ovce uopće trebali živjeti zajedno. (Atwood 2016: 74)

4.3. Tijelo žene u trilogiji

Žensko tijelo u romanima opisano je na različite načine, ali u gotovo svim primjerima ono je samo stvar, sredstvo koje dopušta ženama da žive dalje i da se izbere za svoj život. Žene se svakodnevno uljepšavaju kako bi izgledale ljepše, ali u korporacijama, modulima žene su odlazile na različite tretmane, lijepile šljokice. I sama Gazela je prikazana samo kao tijelo koje nema svoje ideje, svoje mišljenje, postupa onako kako Kosac želi, a za sve što joj se dogodilo nema negativnih posljedica po nju. Cijela trilogija o Gazeli govori samo kroz vizuru drugih likova, ne upoznajemo je kakva je ona stvarno bila, a ne znamo ni što se točno s njom dogodilo ni koliko je bila prisiljena raditi za Kosca.

Kumar, osim o ekotopiji, govori i o feminističkoj utopiji za koju govori da je razlog stvaranja i feminističke antiutopije. Feministička utopija oblik je utopije koji se najbrže razvija i raste, a opisuje ulogu i položaj žena koji imaju u konkretnom trenutku. Taj problem razvija onda spomenutu feminističku antiutopiju. Feministička antiutopija radikalizira rodne i spolne uloge žena dovodeći ih do takvih granica da se žene shvaćaju kao stvari i objekti kojima muškarci raspolažu. (Kumar 2001: 98-90) Pristup koji je odabrala Margaret Atwood prema ženama nije ni najmanje feministički, žene su svedene na svoje tijelo. Međutim, feminizam se u romanima očituje na drugačije načine, odnosno kao kritika toga što je žena svedena samo na svoje tijelo i što je ona samo objekt. Unatoč tome trilogija *Ludi Adam* nije feministička antiutopija jer žene imaju svoja prava, uz iznimke, i nisu lišene građanskih prava i pretvorene u stvari, ali je njihovo tijelo objektivizirano. Trilogija bi se mogla svrstati između feminističke utopije i feminističke antiutopije, a to je upravo ono što Margaret Atwood govori o samoj utopiji i distopiji, da su to jednaki pojmovi samo s različitim predznakom. Žene nastoje prikazati kako nije važno samo njihovo tijelo, ali znaju da im i tijelo može pomoći da prežive, kao u slučaju Amande. Govori se o ženama i njihovim nastojanjima da pokažu tko su te da nisu samo stvari kojima se upravlja, ali neke od njih, poput Gazele, samo i dalje dopuštaju manipulaciju muškaraca. Najprije kada Ren i Toby u *Godini potopa* postaju

fokalizatori, Toby i u *Ludom Adamu*. Kao što i Dunja Mohr govori, Toby i Ren žene su koje se u nekom trenutku odluče suprotstaviti muškarcima koji ih ponižavaju, one predstavljaju dva feministička stava u romanima. (Mohr 2015: 292) Toby na kraju i ubija Blanca, jednog od tri preživjela loptobolesnika, zbog kojega je morala mijenjati identitet i bojati se za svoj život, ali i za život Božjih vrtlara. Nasuprot njoj Ren je degradirana, odluči biti prostitutka, a njezina je prijateljica Amanda, koja je uvijek sve dobivala prostitucijom, oteta i silovana što ju jako pogađa. (Mohr 2015: 292) Feminističke teme često su zastupljene u romanima Margaret Atwood pa tako taj aspekt nije izbjegnut ni u ovim romanima iako ne dolazi do izražaja koliko postapokaliptična verzija svijeta. Uz to postoji i feministički ekokriticizam koji se odnosi na ekokriticizam iz perspektive feminizma kao što mu samo ime govori. Feministički ekokriticizam, prema članku Oppermann, temelji se na povezivanju prirode i čovjeka, ali dodaje i problematiku ženskog tijela, ženske reprodukcije, feminizma, životinjskih studija i queer ekologije, a promatrajući prirodu izvan spola, bez obzira na spol. (Oppermann 2013: 67) Romani trilogije bave se takvom problematikom u nekim njezinim aspektima. Govori se o problematici ženskog tijela, kada se uspoređuju muškarci i žene, žene se moraju prostituirati kako bi preživjele što počinje već od rođenja, kao kod Gazele, a muškarcima je to samo zabava. Iskorištava se žensko tijelo isto kao što se iskorištava priroda. Uz to žene mogu spasiti čovječanstvo isto kao što i priroda može spasiti čovjeka, moraju roditi djecu, što nije moguće bez muškarca ili Koščića, ali je važno za stvaranje novih ljudi. Kuznicki govori i kako je Margaret Atwood žene u trilogiji odredila muškarcima koji čini dio njihovog života. Primjer je toga Toby čiji je život u romanima *Godina potopa* i *Ludi Adam* obilježen postojanjem Zeba, njegovim odnosom prema njoj te ljubavnom vezom može li se ona tako nazvati. (Kuznicki 2017: 120-121) Toby cijelo vrijeme preživljava upravo zato što vjeruje da je Zeb živ i želi ga ponovo vidjeti. Ponaša se onako kako on misli da se ona trebala ponašati, a i ranije, prije propasti čovječanstva, ona je postupala onako kako je on odredio. Pomogao joj je pobjeći od Blanca, a kasnije joj pomaže i kad se sretnu i kada žive zajedno. Kuznicki unatoč tome zaključuje kako je krajem jednog čovječanstva i stvaranjem novoga svijeta s Koščićima, Margaret Atwood stvorila svijet u kojem su muškarci i žene jednaki za što daje primjer kada ljubavni parovi zajedno odluče odgajati djecu bez obzira čija ona bila. (Kuznicki 2017: 126) Razlog tome nije samo ljubav već možda i želja za obnavljanjem čovječanstva, ali s novim stvorenjima.

Postojanje ženskog tijela važno je za one koji mogu na njemu služiti, a gotovi svi likovi koji su žene nastoje poboljšati svoje tijelo kako bi bolje izgledale, bile savršenije za

muškarce. Jimmy u *Gazeli i koscu* govori kako će Ramona, djevojka njegova oca, sigurno uskoro posjetiti neki od tretmana jer je počela stariti, što znači da se podrazumijevalo da žene porade na svojem tijelu. Jedan od zadataka žena u predapokaliptičnom svijetu bio je zadovoljiti muškarce. Ozakonjen je Seksmarket, a na internetu je gotovo svima bilo omogućeno gledanje različitih seksualnih stranica. Osim toga žene su služile i za rađanje djece što je shvaćeno kao njihova zadaća kako u starome tako i u novome svijetu kada se raspravlja o budućnosti preživjelih ljudi i Koščića, pa i kada se govori o djeci s preživjelim loptobolesnicima, zločincima i silovateljima:

„Ne bi se morala stvarno seksati s njima“, kaže Crvenoglavi Djetlić. „Mogli bismo upotrebljavati pumpu za pečenuku.“

„Upotrijebi je na sebi“, kaže Prerijska Lisica grubo. „Muškarci uvijek govore ženama što da rade s matericama. Pardon, maternicama.“ (Atwood 2017: 295)

Međutim, Prerijska Lisica iskače kao osoba koja se trudi prikazati kako nije slaba žena koja ne zna rukovati i vladati svojim tijelom. Tijelo koristi za osvajanje muškaraca, a ne smeta joj ni kada odluče eksperimentirati i stvoriti djecu s Koščićima. Osim žena u Božjim vrtlarima još se jedna žena ističe kao model feministkinje – Jimmyjeva majka Sharon. Ona je bila žena koja je smatrala da svijet nije dobro mjesto i pobjegla je iz kompleksa kako bi se borila protiv sustava. Žena je koja se suprotstavila svom mužu, koja je odlučila progovoriti o eksperimentima i koja je izgovorila ono što drugi nisu htjeli ili jednostavno nisu vidjeli. Govorila je o posljedicama podjele na bogate i siromašne, posljedicama biotehnologije i upletanja u prirodne zakonitosti i o profitu koji korporacija dobivaju na štetu drugih ljudi, iako je i ona ranije bila znanstvenica i sudjelovala u tome. Labudova tumači kako je u Sharon vidljiva granica između realnoga i imaginarnoga upravo zato što je ona shvaćala da je svijet koji je stvoren nestvaran, napravljen raznom tehnologijom, a željela je da bude pravedan, istinit i moralan. (Labudova 2010: 140) Takav način života koja ne smatra moralnim doveo ju je do stanja depresije, napušta posao, ne brine o Jimmyju koji bi je samo želio razveseliti i imati bolju majku. Čak su joj i Božji vrtlari u jednom trenutku pomagali, ali na kraju je svejedno završila mrtva što dokazuje da protiv sustava ne možeš ako nisi dovoljno jak i važan da budeš s njima. Uspjela je pobjeći Poslobrani koja sve promatrata i znade svakoga, dobro je isplanirala svoj put koji nije dobro završio. Njezin lik ističe se između ostalih žena upravo u borbi protiv sustava koji nije moguće pobijediti. Pokušavala je izboriti se za sebe, ne biti

ovisno o muškarcu, što je bila prije nego je odlučila pobjeći, ali nije sa sobom povela svog sina vjerojatno zato što je bila svjesna opasnosti koja predstavlja takav način života.

4.4. Besmrtnost

O besmrtnosti se u trilogiji govori na različite načine, a mnogi je također pokušavaju ostvariti na različite načine i pomoću raznih pomagala. Besmrtnost, kao stanje u kojem nikada ne umireš, u kojem si zauvijek mlad, privlači mnoge ljude, što zbog izgleda, mladosti, a što zbog straha od smrti ili onoga što ih čeka nakon smrti za one koji vjeruju u to:

Neki ozbiljni znanstvenici već sad predviđaju da će za 30-40 godina genetskim modificiranjem biti moguće tako urediti ljudsku zigotu, ili možda samo gamete, da rođeno dijete neće moći umrijeti od starosti, kao i to da će nastati nova generacija ljudi - generacija zauvijek mladih čiji bi životni vijek bio daleko duži od našega. (Cerovac, Juretić, Moderčin 2009: 262)

Uz takav zaključak postavlja se i pitanje koliko je to moguće, ali i koliko je to etički dopustivo. Negativno se gleda na činjenicu da genetsko inženjerstvo utječe na čovjeka, njegove gene toliko da se može birati kakvu želiš da tvoje dijete ima kosu, boju očiju, a za nekoliko godina vjerojatno i boju kože, kvocijent inteligencije. Cerovac, Juretić i Moderčin govore kako postoje dvije opcije koje progovaraju o moralnosti i nemoralnosti besmrtnosti, a to su konzervativna i liberalna. Već kako im i samo ime govori, konzervativna bi se u tome slučaju zalagala za to da je besmrtnost nemoralna, upravo zbog toga što se uplićemo u nečiji genetski materijal i utječemo na ono što je već odabrano. Naprotiv, liberalna opcija izabrala bi odgovor kako je pitanje besmrtnosti pitanje na koje svaki pojedinac mora odgovoriti zasebno jer svatko odlučuje o sebi i svojem načinu života. Tako bi ta opcija bila moralna jer čovjek sam odlučuje što želi, pa valjda i zna što želi. (Cerovac, Juretić, Moderčin 2009: 266) Međutim, može se zaključiti kako bi besmrtnost bila moralna samo ako bi se odlučivalo o vlastitoj besmrtnosti, a često se kod genetskog inženjerstvo odlučuje za ljude koji i ne znaju što se događa u svijetu, pa je pitanje je li besmrtnost moralna ili nemoralna pitanje na koje se teško može dati samo jedan odgovor.

Tema besmrtnosti u književnosti se pojavljuje vrlo često, ali fikcija nije jednaka ovakvim stvarnim razmatranjima. Svaki autor uzima svoju definiciju besmrtnosti i načina na koji se do nje dolazi. Gotovo svaka vrsta romana u nekom trenutku govori o besmrtnosti, ili

samo kao mašti ili kao ostvarenju u književnosti. Besmrtnost kao tema pojavljuje se i u negativnom i pozitivnom smislu, a prednjači u kontekstu distopijskih romana, filmova, serija, a ne mora se uvijek odnositi na besmrtnost čovjeka već i na druga stvorenja. Unatoč tome književni prikazi takvih tema konstruiraju moguće događaje te prikazuju napredak moderne tehnologije i inženjerstva, a o njoj se sanja od samih početaka književnosti. Iako postapokaliptični svjetovi u većini slučajeva nastaju zbog prirodnih okolnosti, uništenja koje je prouzrokovano ljudima i u kojima ljudima imaju veliku uloga, ova trilogija govori o svijetu koji je uništen zbog Kosca koji ga namjerno uništava, makar je on uz svoje kapitalističke korporacije i genetsko inženjerstvo išao prema svom vrhuncu.

5. Korporacije = biološke manipulacije

Ljudi žive u modulima korporacija u kojima rade, a korporacije utječu na život svih, a ne samo svojih radnika. Kapitalizam je glavna karakteristika takvih odnosa – čuvaju ono što je njihovo, žele biti bolji od drugih, a ne misle na ljude koji rade za njih. Nekoliko je primjera u romanima u kojima se vidi činjenica kako su korporacije utjecale na živote, i smrti, ljudi. Cilj im je prodati ono što nude bez obzira na djelotvornost lijeka, postupaka. Prodaju vitamine koji još nisu isprobani, pa su tako ljudi njihovi pokusni kunići. Jedan od takvih primjera je i kada umire Tobyna majka što se spominje u *Gazeli i koscu* i *Godini potopa*. Nadalje, Frank, Renin otac, priznaje da su korporacije stavljale bolesti u svoje vitamine uz prisilu:

A onda su učinili nešto gore: poslali su DVD na kojem je očito drogirani Frank priznao da je Zdravosan u svoje dodatke prehrani stavljao genetički križanac jedne polagane i neizlječive bolesti kako bi dobro zaradio na liječenju. (Atwood 2016: 217)

Nije neobično da bi korporacije, kako bi zaradile, mogle stavljati viruse u tablete, vitamine, dodatke prehrani. Korporacije je Margaret Atwood predstavila kao tipične predstavnike kapitalizma koji u svoje ruke uzimaju vlast i dijele pravdu. Tu pravdu mogu zadovoljiti samo bogati koji imaju znanja i novca kako im se oduprijeti, odnosno kako ih staviti na svoju stranu. Genetičko inženjerstvo tako svoj napredak koristi i u negativne i loše svrhe, a sve u korist vlasnika korporacija. Manipulacija kojom se koriste prenosi se i na sve ostale likove koji opet manipuliraju nekim ili nečim drugim. Dolazi do tolike manipulacije i potrebe za novcem da svoje radnike koriste kao pokusne kuniće ili samo im jednostavno besplatno daju vitamine u koje stavljaju bolesti. Upravo toga boje se Božji vrtlari što je navedeno u sljedećem poglavlju.

Iako trilogija *Ludi Adam* u središte ne stavlja vremenske nepogode koje su nastale zbog ljudske ruke koja ne brine o prirodi, spominje su unutar radnje kao važni elementi. Svi znaju da se to događa, poput otapanja ledenjaka, tornada, sunca koje ima veliku količinu zraka koje štete koži običnih ljudi. Sve je to posljedica globalnog zagrijavanja na koje upozoravaju i danas, a posljedica je i eksperimenata biotehnologije o kojima se ne govori svim ljudima u romanu, već samo sudionicima.

Ekološka osviještenost kod korporacija ne postoji, važno je da se sve upotrijebi i da sve ima svoju svrhu. Uz to ljudsko tijelo koriste i za izradu lož ulja. Postavlja se pitanje koliko je moralno raditi takve stvari, ali razvidno je da korporacije plebeju ne smatraju jednakom

sebi već manje vrijednom. U *Gazeli i koscu* spominje se i kako je Kosac kao pokusne kuniće uzimao ljude iz siromašnijih zemalja. Ta činjenica nije nemoguća ni u stvarnosti upravo zbog siromaštva i načina na koji moraju živjeti zbog nestašice vode, hrane, a u romanima je Margaret Atwood dočarala kako ta nestašica dolazi do krajnjih linija. Galbreath zaključuje da znanstvenici manipuliraju organizmima, pa tako i prirodnim sustavom i prirodnim zakonitostima koje su nametnute, a smatraju kako su ljudi odijeljeni od prirode. (Galbreath 2010: 1) Dakle, smatraju kako su ljudi i priroda pojedinačni i da ne ovise jedni o drugima, što je svakako pogrešan zaključak koji ih dovodi i do smrti.

Uspoređujući plebeju i život u korporacija, možemo prepoznati jedan novi svijet koji se stvorio zbog podjele na bogate i siromašne. U plebeji moraš znati kako živjeti kako bi mogao preživjeti. Sam naziv tog područja je značajan, plebeja bi označavala narod, puk koji živi na nekom prostoru. Naime, taj prijevod ide i uz ono tko su ti ljudi, običan narod koji nema novaca, koji se rodio u krivo vrijeme na krivome mjestu. Pretpostavljam da upravo zato i Margaret Atwood uzima to ime. Ljudi koji žive u plebeji iskorištavani su, bili su mnogim pokusnim kunićima mnogim korporacijama koja je zarađivala na ubijanju ljudi genetskim preinakama kako bi bogatima bilo bolje.

Primjer načina na koji su ljudi bili iskorištavani i kako u svijetu Atwood vlada kapitalizam, je i prosvjed protiv Radokave, kave koja je rasla brže nego obična kava, donosila više plodova. Mnogi ljudi ostajali su bez posla, svojih plantaža kave, a korporacije to nije nimalo zanimalo:

Ali grm kave Radokava bio je stvoren da sva zrna sazru istodobno pa se kava uzgajala na golemim plantažama i brala strojevima. Tako su mali uzgajivači izgubili posao i počeli umirati od gladi zajedno sa svojim radnicima. (Atwood 2015: 114-115)

Prema Margaret Atwood povijest se ponavlja. Bacali su kavu Radokava u more kao nekad čaj u Bostonskoj čajanci 1773. godine kada Amerikanci nisu bili zadovoljni porezima koje je nametnula Velika Britanija te su htjeli više samostalnosti od svoje kolonijalne vlasti. Povijest bi trebala nas i učiti, a to u ovome slučaju želi i Margaret Atwood poručiti svojom distopijskom vizijom budućnosti.

Zatim koriste ljudsko meso i u hrani. Iako se konkretno ne navodi kako to rade, ali spominje se kako su u Tajnoburgerima koristili različite vrste mesa, dijelova tijela životinja, pa i ljudi, za burgere. Manipulacije korporacija samo dokazuju sve veći razvitak kapitalizma u

budućnosti koja i nije toliko daleka.²⁸ Iskorištavanje znanosti i prirode za svoje potrebe i bogatstvo. Manipulacije korporacija značajne su u aspektu provođenja zakona nad ljudima koji znaju određene tajne informacije. Labudova u svom članku tumači kako su informacije i znanje zapravo pravi izvori manipulacije, oni koji znaju i koji sudjeluju manipuliraju onima koji ne znaju. (Labudova 2010: 8) Ljudi su pod stalnom kontrolom Poslobrane, tvrtke koja preuzima ulogu državne policije, a sve kako bi informacije ostale uz one koji ih moraju znati. Svaka pobuna znači i moguću smrt ili boravak u loptobolu.

Loptobol je igra u areni koju igraju zločinci koji su počinili višestruko ubojstvo, teške zločine. Njima se na izbor daju dvije opcije, sudjelovanje u loptobolu ili ubojstvo. Mnogi se odlučuju za loptobol zato jer im on daje mogućnost preživljavanja. Loptobol je arena u kojoj se tada zločince podijeli u dvije skupine, crvenu i srebrnu, i koje se bore jedna protiv druge. Vrlo jednostavno odredi se pobjednik, pobjeđuje onaj tko preživi. Ljudima koji prate loptobol igra predstavlja zabavu, klade se na pobjednike, a zatim ih slave kao heroje, junake, pozivaju na večer kako bi dokazali svoje bogatstvo i moć. Međutim, igra nije bezazlena što joj i samo ime govori, svaki zločinac koji sudjeluje u loptobolu, loptobolesnik, nakon pobjede ima još većih psihičkih problema zbog čega dolazi do još većih sukoba izvan loptobol arene, a što im tek čini sudjelovanje u više takvih igara? Kao i mnoge stvari u distopijskom društvu Margaret Atwood, i loptobol je predviđen za zabavu pripadnika korporacija, njihovih najviših ljudi i najbogatijeg sloja društva.

Distopijsko društvo Margaret Atwood podijeljeno je između kompleksa i plebeje te ljudi koji u njima žive. Odluku nad životom ljudi nisu sami određivali već je tu bila Poslobrana kako bi mogla za tebe znati što je najbolje, odnosno znaš li previše ili nije važno koliko znaš. Poslobrana odlučuje i tko smije putovati i kamo, zašto i na koji način, a može se smatrati i panoptikom²⁹. Nalaze se iznad svih stanovnika koji su podijeljeni po modulima korporacija i plebeji. Poslobranu čine zaštitari koji stoje na svakom koraku i mogu predvidjeti sljedeći korak, a mogu napraviti i da osobe za koje nisu podobne umru, poput Koščeva oca koji je previše toga znao i shvatio i Jimmyjeve majke koja se protivila takvom načinu života, biotehnologiji i modificiranju. Ljudi ni ne znaju koliko oni znaju o njima, ali shvaćaju da nisu

²⁸ Trilogija govori o bliskoj budućnosti, a romani su nastali u razdoblju od 2003. do 2013. godine.

²⁹ Panoptikon je bio zatvor prstenastog oblika gdje su ćelije bile na rubovima kako bi se zatvorenike moglo promatrati iz središta. Michael Foucault govori o panoptikonu kao prostoru u kojem se sve promatra, odnosno ima kontrola nad svime, nadzire svaki aspekt nečijeg života. (<http://struna.ihjj.hr/naziv/panopticism/21100/>)

samo zaštitarska tvrtka već državni represivni aparat. Ulaze u sve sfere života, ne poštuju ničija ljudska prava, iznad su zakona i znaju sve i svakoga.

5.1. Tehnologija

Razvidan razvoj tehnologije dopušta razvoj društva uopće, pa tako i ovog distopijskog društva. Iako smatrane bezazlenima, mnoge igrice utječu na populaciju koja ih igra, što su najčešće djeca ili mladi. Mnoge su kompjutorske igrice spomenute u romanima trilogije *Ludi Adam* od kojih se ističu Istrijebiton koji nije bio važan samo bezazlenim igračima, zatim spajanje različitih životinja, igra Ruža i rat.

Tehnologija ima veoma važnu ulogu. Glenn i Jimmy od kada se upoznaju koriste internet i igraju različite računalne igre. Jedna od njih je i Istrijebiton, a važna je za ono što dovodi do Bezvodnog potopa. Istrijebiton pomaže Koscu i svim Ludim Adamitima da kroz igru velemajestora prenose poruke koje im pomažu da prežive, saznaju svoj sljedeći zadatak, a svima koji nisu znali što ih tamo čeka bila je samo dosadna računalna igra:

Izgledalo je kao neka inačica igre Životinja, biljka, mineral. Pomoću nejasnih tragova koje ti protivnik daje moraš pogoditi identitet raznih istrijebljenih kukaca, riba, biljaka, guštera rovaša i tako dalje. Prozivka izbrisanih. (Atwood 2017: 158)

Hakiranje se navodi kao važna prednost svakog od lika koji je koristi. Hakiranje dopušta ulaz na nepoznate stranice, korištenje tajnih informacija, ali i skrivanje u nepovoljnim uvjetima. Razvoj tehnologije donosi razvoj društva koje snosi posljedice koje je stvorila Koščeva želja za besmrtnošću i spašavanjem svijeta. Uništenje svijeta potaknuto je tehnologijom, mogućnošću da se to može ostvariti. Ispituju se granice i mogućnosti onoga što se nalazi ispred znanstvenika, a poznato je u povijesti da nije uvijek dobro završilo.

6. Božji vrtlari – eko-religija protiv uništenja svijeta

Iako se Božji vrtlari spominju u prvom dijelu trilogije, *Gazeli i koscu*, više o njima saznajemo tek u drugome dijelu, *Godini potopa*, čija radnja se i vrti oko bivših Božjih vrtlara koji su preživjeli pošast koju oni nazivaju Bezvodnim potopom. Radnja je smještena u godini dvadeset i pet, a pretpostavljam da je to 2025. godina. Božji vrtlari organizacija su koja se temelji na religiji, zapravo eko-religija koja predviđa što će se dogoditi sa svijetom i nastoji spasiti sebe i svoje pripadnike i pripremiti ih za nešto što nazivaju Bezvodnim potopom. Bezvodni potop za njih znači umorstvo svih ljudi svijeta kao potop, ali nešto što nije prouzrokovano vodom, već drugim načinima kao što se i dogodilo, brzim rasprostranjivanjem virusa na sve ljude. Božje vrtlare vode ljudi koji se nazivaju Adamima i Evama, a svaki ispred naziva ima redni broj koji označava njegovu profesiju, odnosno područje za koje je specijaliziran, a svi Božji vrtlari poštuju hijerarhiju koja je stvorena. Većina Adama i Eva prije nego su se pridružili Vrtlarima bili su znanstvenici, obrazovani ljudi koji su radili u korporacijama ili se obrazovali u različitim modulima na različitim znanstvenim područjima. Njihova religija temelji se na ekologiji, očuvanju prirode, okoliša i svijeta pravilno postupajući prema njoj. Nadalje, oni su vegetarijanci koji smatraju da se ne smiju jesti životinje jer je njih također dao Bog³⁰. Religija im se temelji na onome što možemo prepoznati u dijelovima Biblije, samo se u središtu nalazi ekologija. Poštuju svece koji su određeni za posebne dijelove prirode, pa su i poglavlja nazvana prema određenim svetkovinama. Žive u plebeji, zgradama koje nazivaju rajem, oblače se u jednoličnu odjeću, ne koriste računala ni mobitele:

Spremalo se opće izumiranje ljudskog roda zbog prenaseljenosti i zloće, ali Vrtlari su izuzimali sebe: namjeravali su plutati nad Bezvodnim potopom uz pomoć hrane koju su spremali u skrivena skladišta koja su zvali araratima. Što se tiče plovila u kojima će plutati na potopu, bit će sami svoje arke, u kojima su skupili unutarne životinje, ili barem imena tih životinja. Preživjet će da ponovno napuče zemlju, Ili takvo što. (Atwood 2016: 39)

Kako se Božji vrtlari mogu nazvati eko-religijom tako ih se može svrstati i u ekološku utopiju – ekotopiju o kojoj govori Kumar. Kumar navodi kako je ekotopija nastala zbog stvaranja antiutopije kako bi ekotopija proturječila tehnologiji, ekonomiji, kapitalizmu i potrošačkom mentalitetu koji se stvara. Nastaje šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća kada i

³⁰ Poveznica s Koščićima koji ne žele jesti životinje jer su one Gazelina djeca, a Gazela im također označava božanstvo.

dolazi do povijesnih promjena u svijetu s pojavom zapadnjačkog kapitalizma nasuprot sovjetskom komunizmu. (Kumar 2001: 87-89) Definicija ekotopije koju daje Kumar razvidna je i u promatranju Božjih vrtlara i njihove religije, odnosno Božji vrtlari jesu „vizija društva ustrojena prema ekološkim uzusima“. (Kumar 2001: 88) Izjednačavanje Vrtlara s utopijom jest moguće iz razloga što su oni željeli savršeni svijet koji nije moguć, što su neki od njih i shvaćali, pa su stvorili savršenu zajednicu s idealnim društvenim odnosima, načinom života koji se ne protivi nikakvim zakonima i koji se temelji na ljubavi prema prirodi. Oni predstavljaju bolje ljude unutar plebeje i korporacija koji su spremni stvoriti i bolji svijet, a nezadovoljni su onime što ih okružuje. Stvaraju svoje svece koje slave, pjevaju pjesme, žive relativno mirnim životom bez međusobnih svađa, pomažu jedni drugima, stvaraju vlastitu hranu, njeguju prirodu te nastoje shvatiti kako preživjeti Bezvodni potop koji predviđaju. Kumar zaključuje o ekotopiji, a što je također razvidno i kod Božjih vrtlara zato što su u nekim detaljima toliko radikalizirani pa se ne zna kako bi izgledao cijeli svijet temeljen na njihovoj religiji (nošenje određene odjeće, konzumiranje hrane koju sami uzgajaju, odbacivanje drugih ljudi i nekomuniciranje s njima):

Za neke, ona je jedina moguća budućnost, želimo li izbjeći zamci iščezavajućih resursa i opustošenog i onečišćenog svijeta; za druge, ona je prijetnja autoritarnog i ujednačujućeg uređenja, možda čak i neke vrste „ekofašističkog“ režima. (Kumar 2001: 89)

Božji vrtlari u potpunoj su suprotnosti s ostalim svijetom o kojem govori Margaret Atwood. Prikazani su kao antagonizmi između plebeje i korporacija, zalažu se za sve suprotno što se ondje događa. Njihova religija nije samo religija već i način života koji se suprotstavlja kompleksima i njihovom načinu života. Northover napominje kako Božji vrtlari reinterpreтираju sve one biblijske mitove s ekološkim temama i mogućnostima. (Northover 2016: 5) Nadalje, ne smiju pisati ni zabilježavati kako netko ne bi otkrio ono o čemu pišu kao što navodi Dunja Mohr. U tome se snašla Amanda koja se bavila ekoumjetnošću gdje je pisala određene riječi koristeći se samo prirodom, poput mrava i sirupa. Božji vrtlari inače se više koriste pamćenjem što je pomoglo (Mohr 2015: 295) i Toby kada je morala upamtiti put koji su joj ucrtali Ludi Adamiti. Sama njihova imena predstavljaju određenu simboliku koja nas upućuje na kršćanstvo i Bibliju. Kao što je već spomenuto, nazivaju se Adamima i Evama kao što su prvi ljudi, prema Bibliji, bili Adam i Eva. Nadalje, Mohr tumači da se njihova religija može shvatiti kao biblijski drugi dolazak. (Mohr 2015: 292) Uz njihov način života koji se temeljio na miru, kao religiji, zatim vjerovanju u sve ono što govori Adam Prvi i vjerovanju u Bezvodni potop koji su istinito predvidjeli, Božje vrtlare mogli bismo nazvati i radikalnima

upravo zbog njihovih vjerovanja u prirodu i njezino značenje za svijet. Kao objašnjenje toga možemo i vidjeti alegoriju Northovera koji uspoređuje korporacije i Rajske klisure s demonskim gradom i rajom. (Northover 2016: 11) Njihova vjera ide toliko daleko da kada netko umire pokapaju ga u parku na mjestu koje on sam odabere prije smrti, a zatim, kada ga zakopaju, na njegov *grob* posade biljku, drvo koje je odabrao sam ili netko za njega, a to drvo mora donositi plodove, odnosno biti od koristi Božjim vrtlarima:

Zeb je kao najbliži srodnik imao pravo izabrati stablo za Adama Prvoga. Izabrao je lokalnu divlju jabuku, što donekle podsjeća na biblijsku priču – rekao je – a i prikladno je. Njezini će plodovi davati dobar džem, što je dodana vrijednost, a time bi Adam bio zadovoljan... (Atwood 2017: 299)

Odnos prema prirodi bio je veoma važan, a kao ljudi koji vjeruju da nakon smrti mogu razgovarati na neki način s mrtvima³¹, takav obred sahranjivanja mrtvih, iako se može činiti komičan, pretpostavlja i na neki način korist čovjeka, Božjeg vrtlara, za zajednicu i nakon njegove smrti. Atwood se upravo odlučila za komičan pristup prema Božjim vrtlarima i njihovom načinu života. Božji vrtlari razgovaraju s pčelama, drogiraju se kako bi meditirali i imali predviđanja, a i njihovi sveteći i blagdan čine se ponekad humorističnom verzijom biblijskih svetaca. Raspravljaju o tome zašto ljudi imaju zube ako ne jedu meso, te koje bi voće moglo biti umjesto jabuke u priči o Adamu i Evi.

Veoma paze i na odnos prema korporacijama, koji se može opisati riječima antipatija i odbojnost, a time se i suprotstavljaju. Zatim se ističe još jedna činjenica. Svi znaju kako korporacije stavljaju u tablete bolesti, a nitko na to ne reagira, ljudi su previše pasivni i gledaju samo na sebe, a Božji vrtlari smatraju se spasiteljima takvoga svijeta te upozoravaju svoju djecu da ne smiju koristiti nikakve tablete koje su proizašle iz korporacija. U takvom razmišljanju nazire se i liječenje na prirodnoj bazi, samo prirodnim lijekovima bez upotrebe pravih lijekova.

Mohr navodi kako način na koji je Margaret Atwood prikazala Božje vrtlare možemo shvatiti kao prikazivanje ekokritičke perspektive distopijskog svijeta koji je stvorila. (Mohr 2015: 292) Ekokriticizam govori o odnosu čovjeka prema okolišu u književnim djelima. U slučaju Božjih vrtlara tako se može zaključiti kako su bili borci za prava prirode, ako bi takvo

³¹ Nisu razgovaraju doslovno, već su pili određene napitke, drogirali se gljivama i meditirali kako bi vidjeli nekoga od svojih prijatelja koji su umrli, a u snovima su im se oni priviđali na različite načine i tako su s njima komunicirali.

nešto postojalo. Željeli su zaštititi prirodu, ali željeli su zaštititi i sebe. Božji vrtlari bili su za neke samo krinka kako bi se spasili od korporacija i Poslobrane koji su ih progonili jer su radili protiv njih, skupljali informacije, a onda s njima radili protiv korporacija. Nadalje, Božji vrtlari ponudili su rješenje za ono što su predviđali. Stvarali su ararate, skladišta hrane i potrepština za Bezvodni potop, učili kako preživjeti u takvim danima, bili su pripremljeni za ono što ih čeka. Njihova religija mogla bi se interpretirati kao spasenje za one koji im se pridruže, iako nisu svi preživjeli epidemiju koja je nastupila. Prema Istrijebitonu, igri koja je služila kao krinka za djelovanje Ludih Adamita, moglo bi se reći da su i Božji vrtlari na neki način uspjeli prenijeti izumrle životinje u novi svijet, kao što je Noa prevezio životinje u svojoj arki kako bi ih spasio. Ludi Adamiti uzimali su imena istrijebljenih životinja kao nadimke u računalnoj igrici, a kasnije ih se tako i naziva: Prerijska Lisica, Tamaru, Lamantin, Crvenoglavi Djetlić, Kolibrić, Bijela Trska, samo su neka od imena preživjelih Adamita, pa možda i tako preživjelih životinja, odnosno njihovih imena koja se na taj način neće zaboraviti.

Atwood does not portray the members as pure and devoted believers. They are not noble heroes but doubting, desperate, frustrated and (seemingly) powerless people. (Labudova 2010: 137)

6.1. PetrOlejska crkva

U suprotnosti Božjim vrtlarima javlja se i još jedna religija, između ostalih, u trilogiji. PetrOlejsku crkvu upoznajemo u trećem dijelu trilogije, *Ludom Adamu*, kao crkvu koja štuje naftu i prirodni plin, a Bibliju i biblijske knjige stavljali bi u svoju korist, razne riječi prilagođavali kako bi govorile o daru nafte, ulja:

„Ne treba biti genije“, govorio je velečasni, „da shvatiš da Petar dolazi od latinske riječi za stijenu, stoga se pravo, istinsko značenje imena Petar odnosi na petrolej, odnosno ulje koje dolazi iz stijene, a to je stara riječ za naftu.“ (Atwood 2017:91)

Jedini razlog zašto nastaje nova teologija jest novac, bogatstvo i odnosi s određenim ljudima u tom distopijskom društvu, a protiv drugih. Sama činjenica štovanja nafte kao religije oprečna je onome što bi religija i Bog trebali biti – očuvanje prirode, makar ne u tolikoj mjeri koliko o tome govore Božji vrtlari koji također izvrću biblijske riječi.

Sam naziv PetrOlejska crkva proturječan je zato što se štjuje nešto što za njih ima i prednosti i nedostatke, a nastaje kada dolazi do nedostatka nafte. Naftu oni uzimaju kao svoj profit, kao način na koji se obogaćuju, a ona je i s druge strane zagađivač okoliša u kojem žive, o čemu govore i Božji vrtlari i čemu se suprotstavljaju. PetrOlejska crkva prikazuje i kako se sve stvari mogu privatizirati te kako se od samo jedne ideje stvara religija, uzima profit i obogaćuje, a bogatstvo znači i moć nad drugima u trenutku kada ljudi nemaju naftu i kada je možeš raspoređivati kako želiš.³² Odnos prirode i društva u književnosti povezan je, ovise jedno o drugome, pa tako i PetrOlejska crkva mora ovisiti o prirodi, o tome hoće li biti nafte ili ne. Međutim razlika je i u tome što nafta ujedno i zagađuje tu prirodu iz koje dolazi. Uz to svećenik crkve Rev bavi se svakakvim mutnim poslovima te je ubojica svoje bivše žene. U tom trenutku vidi se i koliku ulogu ima moć u ovom distopijskom društvu, ali i u sadašnjosti. Kao veliki svećenik on glumi žrtvu jer nije moguće da bi on mogao biti ubojica. Iako ga na kraju njegovi sinovi ubijaju, postavlja se pitanje moralnosti njegovog života jednako kao moralnosti njegova ubojstva. Kuznicki također navodi kako se na tome temelji i satira u trilogiji. PetrOlejska crkva sama sebe osporava, a izgleda kao neka vrsta ismijavanja religije, njezinih tekstova i njezine važnosti. Predstavnik crkve misli samo na novac i profit, kao i ostali sljedbenici crkve, svjesni da su pronašli svoje mjesto u svijetu bogatih, žele zadržati to mjesto i živjeti materijalističkim načinom života, a ne brinuti o siromašnima što bi trebalo biti u jezgri religije, a nafta postaje svetac kojeg se ne smije dirati. (Kuznicki 2017: 186-187)

Ističe se zato što je u suprotnosti s Božjim vrtlarima te zbog sličnosti s komičnim izrazom za koji se Margaret Atwood odlučila. Veliča se nafta i ulje, svećenik je fetišist koji je ujedno i ubojica i posjetitelj Uske ljuske, a povezanosti religije s prirodom nema, što je zapravo u srži svake vjere. Prikazuje i kako se realno oko svake stvari ili pojave može stvoriti religija kao osobna stvar pojedinca i kao njegovo vlasništvo. PetrOlejska crkva u potpunosti je suprotna Božjim vrtlarima, pa nije čudno ni to što je predstavnik PetrOlejske crkve otac predstavnika Božjih vrtlara Zeba i Adama, iako kasnije saznajemo kako ipak nije Adamov otac. Boyd navodi još jednu razliku između PetrOlejske Crkve i Božjih vrtlara. Tumači kako su Božji vrtlari smatrali da sva hrana dolazi iz prirode, a predstavnici PetrOlejske crkve učili su kako hranu donosi nafta iz razloga što ona pokreće sve strojeve koji se u tvornicama pokreću kako bi nastala hrana. (Boyd 2016: 168) Na tome se temelji i razlika u odnosu prema prirodi u trilogiji.

³² https://www.erudit.org/en/journals/scl/2015-v40-n2-scl40_2/scl40_2art03/

7. Stvarnost ili fikcija?

Književnost polazi od zbilje, u zbilji su utemeljene teme o kojima ona govori, zbiljski su problemi kojima se ona bavi, zbiljska su pitanja koja se postavljaju u književnim djelima i zbiljska su rješenja koja se postavljaju ili se osporavaju. (Solar 1994: 18)

Ova rečenica koju piše Milivoj Solar zapravo je okosnica onoga o čemu govori ova trilogija. Svaka književnost i književno djelo je za sebe, ne postoji u zbilji, drugačije je od zbilje i ne može se promatrati istim očima, mjerilima i metodologijom kao zbilja. Unatoč tome, poveznica između dviju suprotstavljenih pojmova postoji jer svaka fikcija i svaka književnost može se pronaći u nekom smislu u zbilji i u pojedinim je segmentima neodvojiva od te zbilje. Književnost je djelatnost kojoj se ne može osporiti originalnost, ali se mora naglasiti i kako se često uzimaju svakodnevne teme, svakodnevni zbiljski likovi i događaji koje opisuje, ali ih nikako ne oponaša. (Solar 1994: 16)

Margaret Atwood nekoliko je puta u svojim intervjuima naglasila kako je ono o čemu ona piše samo nusprodukt onoga što se danas događa u svijetu. Zato se postavlja pitanje uzimamo li prirodu, okoliš previše olako, zdravo za gotovo i ne mislimo na posljedice koje nas čekaju u bilo kojem obliku? Osim napretka u tehnologiji i genetskom inženjerstvu u romanima se spominju i različite vremenske nepogode, nesreće, problemi do kojih može doći zbog globalnog zatopljenja koje nam današnjih dana prijeti. Mnogi se zalažu za izmijene zakona, promjene u načinu života, prilagodbi prirodi. Kao što ekokriticizam ističe odnos čovjeka i prirode, odnosno utjecaj prirode na čovjeka, tako i čovjek utječe na nju, ali najčešće u negativnom smislu.

Već i danas radi se na genetskim preinakama životinja, ali i ljudi. Spomenuto je već kako postoje zeleno neonski zečevi i ovce s mlijekom s paukovom svilom, a radi se i na pokusima na čovjeku. Možda ideja o svinjonima i nije toliko daleka, iako se čini malo prenaprednim surađivanje sa životinjama na takvom nivou koji je zamislila Margaret Atwood. Ono o čemu govori Margaret Atwood svakako je fikcija, ali može postati stvarnost ako ne prepoznamo svijet u kojem živimo. Čini se pomalo nemogućim da će se ovaj svijet pretvoriti u takav, ali konstrukcija koju ona stvara može biti alegorija onoga što se može dogoditi nama, možda u nekom drugačijem smislu. Važno je naglasiti kako nije ni ideja književnosti oponašati zbilju već samo Margaret Atwood preuzima stvarne činjenice i probleme današnjega svijeta. Korporacije i danas u kapitalističkome svijetu kontroliraju život i način

života, ponekad odlučuju i o životu i smrti. Tako u medijima možemo pročitati da su stvorene prve genetski modificirane bebe, kako bi se izbjegla zaraza HIV-om čiji nositelj je bio otac beba, što je jedno od etičkih pitanja jer postoji mogućnost za nekom drugom bolešću u budućnosti tih osoba.³³ Zatim eksperimentiranje na ljudskom tijelu, ljudskom mozgu i mnogim drugim organima koje se radi u korist ljudi, za medicinu, zdravlje, a upravo isto tako može imati negativne posljedice na ljude kao i tableta Radost-plus. Mnoge tablete danas samo su začarani krug farmaceutskih industrija koje se obogaćuju na tuđim bolestima, a uz pozitivno učinke, svaka donosi i nuspojave. Napredak genetičkog inženjerstva omogućuje i napredak u medicini – ljudi dobivaju određene dijelove organa od životinjskih tkiva. Sve češće se spominje ideja presađivanja životinjskih organa u ljudsko tijelo, a na tome se i intenzivno radi o čemu govori i niz članaka na tu temu. Svakom pojavom novog uspjeha postavlja se i pitanje moralnosti takvih postupaka prema životinjama, ali i prema ljudima. Jesu li mutanti životinja i ljudi budućnost ovoga svijeta ili će inženjerstvo ići do određene granice realno je pitanje koje nema jednoznačan odgovor, a možda je upravo u takvim istraživanjima i Margaret Atwood pronašla svoje svinjone. Spominje se da su životinje, svinje i ovce, pogodne za takva istraživanja zbog veličine organa, ali etičko pitanje izvođenja pokusa na životinja i njihovo ubijanje za čovjeka nigdje nije spomenuto.³⁴ Nitko se ne zapita kakve posljedice biotehnologija ima na ekologiju, odnosno na cijeli biljni i životinjski svijet te općenito okolinu. Primjećuju se samo promjene za koje treba sve manje i manje vremena.

Sve ono što je zamislila i stvorila Margaret Atwood fikcija je koja se temelji na stvarnim događajima, mogućnostima današnje znanosti i predviđanju napretka u budućnosti, ali može i predvidjeti ono što će se ljudima zapravo dogoditi. Naime, konstruiranje svijeta budućnosti nikada nije oponašanje jer cilj ovakve književnosti ni nije oponašanje zbilje, ali čitatelje privlači kada mogu svoju maštu razvijati u tolikoj mjeri da mogu zamisliti takav stvaran svijet i budućnost. Kao što i sama Margaret Atwood govori:

*This is the world we already live in. The MaddAddam trilogy builds it out a little further, and then explores it. We already have tools to create the MaddAddam world. But will we use them?*³⁵

³³ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/u-kini-rodene-genetski-modificirane-bebe-20181126>

³⁴ <https://www.express.hr/znanost/mutanti-ili-spas-uzgajaju-zivotinje-s-ljudskim-organima-14366>

³⁵ <https://www.wattpad.com/24196712-why-i-wrote-maddaddam-part-4>

8. Zaključak

Povezanost književnosti i ekologije razvidna je u pokretu ekokriticizma, pokretu koji govori o povezanosti čovjeka i prirode, ekologije. Iako relativno nova ideja, ekokriticizam razvija se u nekoliko valova, a različite karakteristike sjedinjuju se u činjenici da je čovjek povezan s prirodom te priroda s čovjekom zbog čega međusobno utječu jedan na drugoga. Aspekt ekologije može se promatrati i u distopijskoj trilogiji Margaret Atwood *Ludi Adam*. Svijet trilogije distopijski je, mračan i negativno usmjeren prema našoj budućnosti, bavi se jednim društvom gdje vladajuća klasa preuzima ulogu određivanja sudbina drugih ljudi te tako stvara totalitarističku državu. Ljudi žive u strahu, patnji, nasilju i u zagađenoj prirodi. Prepoznajući karakteristike u trilogiji, zaključuje se kako trilogija pripada distopiji i spekulativnoj fikciji, što se Margaret Atwood više sviđa, te razdoblju postmodernizma. Na začuđujući i sasvim mogući način Margaret Atwood konstruirala je jedan novi mračni svijet koji ne poznaje svoje granice, pa ih ne može ni kontrolirati.

Život ljudi podijeljen je na komplekse korporacija i plebeju te se na taj način dijeli siromašniji i bogatiji stanovništvo. Korporacije i Poslobrana nadgledaju svaki dio ljudskog života i paze na relevantne informacije koje moraju ostati tajne, iako su one ponekad javna tajna. Na ljudima se eksperimentira, a njihova tijela i životi vrlo su lako zamjenjiva roba. Društvo je određeno genetičkim inženjerstvom, genetski modificirani organizmi stvarnost su društva ove trilogije. Stvoreni su križanci različitih životinja, ali i križanci ljudi i životinja – svinjoni. Uloga je svinjona za život ljudi važna, u njima bi rasli ljudski organi koji bi se onda stavljali u ljude kada bi bilo potrebno. Svinjoni s tkivom ljudskog neokorteksa počinju se i ponašati kao ljudi, surađivati, neverbalno komunicirati što dovodi do činjenice da će u jednom trenutku ljudi jesti ljude, odnosno ljudske svinje. Genetska modifikacija ljudi dolazi do granica kada ljudi mogu birati kakvu djecu žele, a biotehnologija omogućuje im promjenu identiteta uz promjenu boje kože, promjenu boju očiju, kose, itd, a sve bez objašnjavanja posljedica.

Nakon što su ljudi došli do vrhunca napretka tehnologije, medicine, ali ne i odnosa među ljudima, dolazi do epidemije, apokalipse koja briše sve što je postojalo i navodi ih na početak svega što znaju. Kosac smatra da su ljudi imali previše prilika i da nisu zaslužili živjeti u svijetu koji im je dan, pa se takva epidemija može smatrati i posljedicom biotehnologije na koju nisu bili spremni. Takvo mišljenje zastupaju i Božji vrtlari, ali oni smatraju da postoje ljudi koji su zaslužili živjeti u novome svijetu, a to su oni sami, pa se i pripremaju za novi

svijet. Genetske manipulacije otkrivaju kako su ljudi postali sebični, a korporacije misle samo na novac koji će zaraditi na takvim ljudima. Korporacije manipuliraju ljudima, a da oni sami to ne shvaćaju, a biotehnologija se ne bavi onime što je važno za ljude, već onime što ljudi smatraju da je važno za njih – ljepotom i vanjskim izgledom čak i nerođene djece bez ikakvih moralnih pitanja. Važno pitanje koje se javlja uz biotehnologiju i genetsko inženjerstvo jest i pitanje besmrtnosti. Besmrtnost u ovim romanima ima drugačije značenje. Odnosi se na razumijevanje smrti, a ne na život bez smrti. Unatoč tome Kosac i Gazela postaju besmrtni, zauvijek žive kao religija Košćića, ono što je Kosac želio izbrisati iz novih ljudi. Kosac stvara Košćiće kako bi živjeli u tom novom svijetu bez ljudi, ali radi greške. Stvara savršene ljude koji su lišeni gotovo svih osjećaja, ali nisu dovoljno inteligentni. Miješanjem ljudskih ruku u njihov život samo postaju jednakiji ljudima. Međutim svojom genskom strukturom i načinom života Košćići se ni ne mogu zvati ljudima, nego stvorenjima prilagođenima novom svijetu. Ljudi koji preživljavaju Košćevu epidemiju virusom JUVE otuđeni su u novome svijetu, pa njihova uloga ostaje ista kakva je bila i prije kada su mogli djelovati, pasivni i nezainteresirani su dobrovoljno, a sada im je to nametnuto jer nemaju nikakvih mogućnosti. Božji vrtlari suprotnost su svijetu koji konstruira Margaret Atwood, pa ih zato i stavlja u novi svijet nakon apokalipse. Božji vrtlari pripadnici su eko-religije koja štuje prirodu i njezine plodove, pa se mogu smatrati i ekološkom utopijom.

Može se zaključiti kako je Margaret Atwood, kada je pisala ovu trilogiju, na umu imala sadašnjost koja se bori s različitim prirodnim nepogodama do kojih je dovelo samo čovječanstvo. Svoju interpretaciju i konstruiranje novoga svijeta temelji na stvarnosti zbog čega i govori kako to nije distopija već samo spekulativna fikcija koja pokazuje što bi se moglo dogoditi i upozorava nas. Fikcija nije realna, ne opisuje stvarnost, ali je moguća uz neke preinake u stvarnosti. Ekologija je odredila život ljudi nakon smrtonosnog virusa, priroda im je dopustila da žive i preživljavaju, pronalaze hranu, a na ljudima je da se oni s poštovanjem ponašaju i prema njoj te da ne iskorištavaju njezine dijelove, a da joj ne vraćaju istom mjerom. Genetsko inženjerstvo dopušta veliki napredak i omogućuje bolji život, ali moralnost nekih postupaka ipak mora biti na prvome mjestu. Istrebljenje životinja samo je jedna od naznaka djelovanja takvog tehnološkog sustava koji kontroliraju korporacije, a ne ljudi sami. Spajanjem ljudi i Košćića nastaju opet novi ljudi za koje se ni ne zna mogu li živjeti i na koji način. Ekologija ima veoma važnu ulogu u ovoj trilogiji, utječe na likove, negativne posljedice u prirodi dovode do njihove smrti, a njezina važnost u stvarnome svijetu naglašena je nedostatkom isticanja važnosti u radnji romana trilogije.

Slažem se s riječima koje pišu na kraju romana *Godina potopa*, a izrekla ih je spisateljica Jeanette Winterson: *Margaret Atwood zna kako nam prikazati nas same, no njezino zrcalo ne služi samo za prikazivanje našeg života... Godina potopa ne proriče budućnost, ali predstavlja jezivu mogućnosti.* (Winterson 2017) Ta rečenica može se prenijeti na sve tri knjige trilogije *Ludi Adam* što nas navodi na razmišljanje o svijetu u kojemu trenutno živimo.

Sažetak i ključne riječi

Literature and ecology in novels *Oryx and Crake*, *Year of Flood* and *MaddAddam* Margaret Atwood

Diplomski rad bavi se problematikom ekologije u romanima trilogije *Ludi Adam* autorice Margaret Atwood. Trilogija govori o budućem distopijskom svijetu u kojem prevladavaju biotehnologija i genetičko inženjerstvo koji uništavaju okoliš i ljude. Najprije se tumače elementi postmodernizma i distopije u romanima, a zatim se definira i objašnjava ekokriticizam kao pokret koji se bavi odnosom čovjeka i ekologije u književnosti također na primjerima romana. Naglasak je stavljen na utjecaj genetičkog inženjerstva na prirodu, ljude i životinje te posljedice koje ono ostavlja. Manipulacijama korporacija ulazi se u osobne prostore ljudi i određuje njihova sudbina. Takvom načinu života suprotstavljaju se Božji vrtlari, pripadnici eko-religije temeljene na prirodi i njezinom štovanju. Postavlja se pitanje moralnosti genetskih modifikacija te pitanje stvarnosti ili fikcije razvoja takve tehnologije. Naposljetku se daje zaključak kako su čovjek i priroda u trilogiji *Ludi Adam* povezani te kako uništenjem jednog od njih dolazi do uništenja i drugoga.

Ključne riječi: Ludi Adam, ekokriticizam, postmodernizam, distopija, genetičko inženjerstvo, modifikacije

Ključne riječi: MaddAddam, ecocriticism, postmodernism, dystopia, genetic engineering, modification

Literatura

1. Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2007.
2. Atwood, Margaret: *Gazela i Kosac*, Lumen, Zagreb, 2015.
3. Atwood, Margaret: *Godina potopa*, Lumen, Zagreb, 2016.
4. Atwood, Margaret: *Ludi Adam*, Lumen, Zagreb, 2017.
5. Baudrillard, Jean: *Simulakrumi i simulacija*, Biblioteka psefizma, Zagreb, 2001.
6. *Biography Margaret Atwood*, <http://margaretatwood.ca/biography/> pregledano 25. lipnja 2019.
7. Bošković, Ivan: Pavličićeva autotopografija ili: geografija kao autobiografija, Kolo 3, 2016. <http://www.matica.hr/kolo/500/pavliciceva-autotopografija-ili-geografija-kao-autobiografija-26329/> preuzeto 8. kolovoza 2019.
8. Boyd, Shelley: *Utopian Breakfasts: Margaret Atwood's MaddAddam*, in *Utopian studies*, 2015. https://www.researchgate.net/publication/276099411_Utopian_Breakfasts_Margaret_Atwood's_MaddAddam preuzeto 8. kolovoza 2019.
9. Butler, Christopher: *Postmodernizam*, Šahinpašić, Sarajevo, 2007.
10. Car-Mihec, Adriana: *Postmoderna drama (terminološki aspekti)*, *Fluminensia*, god. 11, br. 1-2, 1999., str. 49-72.
11. Claeys, Gregory: *Dystopia: A Natural History*, Oxford University press, Oxford, 2017.
12. Cerovac, Ivan, Juretić, Milja, Moderčin, Helena: *Besmrtnost i etika*, *Čemu*: časopis studenata filozofije, Vol. VIII, No. 16/17, 2009., str. 261-274.
13. *Distopijska fikcija* <https://geek.hr/znanost/clanak/distopijska-fikcija/> pregledano 8. kolovoza 2019.
14. Đurđević, Goran: *Ekokritičko čitanje romana Pronalazak Athanatika Vladana Desnice*, Zbornik radova s Desničinih susreta, 2017., str. 261-280.
15. *Ecocriticism* https://owl.purdue.edu/owl/subject_specific_writing/writing_in_literature/literary_theory_and_schools_of_criticism/ecocriticism.html pregledano 20. lipnja 2019.
16. Encyclopedia: *Bioregionalism* <https://www.encyclopedia.com/people/literature-and-arts/english-canadian-literature-biographies/bioregionalism> pregledano 20. lipnja 2019.

17. Finn, Ed: *An Interview With Margaret Atwood*, 2015.
https://www.futurelibrary.no/assets/press/articles/2015/Slate_2015.pdf preuzeto 20. lipnja 2019.
18. Galbreath, Marcy: *A Consuming Read: the Ethics of Food in Margaret Atwood's Oryx and Crake*, Florida, 2010.
https://www.academia.edu/2284228/A_Consuming_Read_the_Ethics_of_Food_in_Margaret_Atwood_s_Oryx_and_Crake preuzeto 7. srpnja 2019.
19. Gennette, Gerard: *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*, u: Biti, Vladimir: *Suvremena teorija pripovijedanja*, Globus, Zagreb, 1992., str. 96-115.
20. Gladwin, Derek: *Ecocriticism*
<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0014.xml> pregledano 20. lipnja 2019.
21. Gill, R., B.: *The Uses of Genre and the Classification of Speculative Fiction*, Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal, 2010, vol 46. no. 2., str. 71-85.
https://www.researchgate.net/publication/265766312_The_Uses_of_Genre_and_the_Classification_of_Speculative_Fiction pregledano 10. kolovoza 2019.
22. *Kraj je stigao, svijet može postojati i bez ljudi*, <https://www.express.hr/kultura/kraj-je-stigao-svijet-moze-postojati-i-bez-ljudi-13863> preuzeto 12. kolovoza 2019.
23. Ku, Chung-Hao: *Of Monster and Man: Transgenics and Transgression in Margaret Atwood's Oryx and Crake*, University of Michigan at Ann Arbor, Concentric: Literary and Cultural Studies, 2006, str. 107.-133. <http://www.concentric-literature.url.tw/issues/Animals/5.pdf> preuzeto 20. lipnja 2019.
24. Kuester, Martin: *Genetic Games of a Retiring God: Atwood's „Divine Solution“ in Oryx and Crake*, Zeitschrift für Kanada-Studien, 2010., str. 76.-86.
http://www.kanada-studien.org/wp-content/uploads/2012/08/05_Kuester_Atwood.pdf preuzeto 20. lipnja 2019.
25. Kumar, Krishan: *Utopija i antiutopija u dvadesetom stoljeću, Diskrepancija*, sv. II, broj. 4, 2001., str. 75-95.
26. Kuznicki, Slawomir: *Margaret Atwood's Dystopian Fiction: Fire Is Being Eaten*, Cambridge Scholar Publishing, 2017.
27. Kuznicki, Slawomir: *Women, Men and the Hope of Pregnancy/Motherhood in Margaret Atwood's Maddaddam*, u: Martinuska, M. Rokosz-Piejko, E.: *Revolution, Evolution and Endurance in Anglophone Literature and Culture*, 2017., str. 119-127.

28. Labudova, Katarina: *Power, Pain, and Manipulation in Margaret Atwood's Oryx and Crake and The Year of the Flood*, Brno Studies in English, Vol. 36, No. 1, 2010., str. 135-146.
https://www.academia.edu/2060295/Power_Pain_and_Manipulation_in_Margaret_Atwood_s_Oryx_and_Crake_and_The_Year_of_the_Flood preuzeto 10. srpnja 2019.
29. Lynch, Tom, Glotfelty, Cheryl, Armbruster, Karla: *The Bioregional Imagination*, The University of Georgia press, Athens and London, 2012.
30. Malenica, Irena, Matek Šmit, Zdenka: *Distopijsko tematiziranje budućnosti: od Zamjatina do Mlakića i Popovića, Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli*, No. 15, 2018., 332-348.
31. Mohr, Dunja M.: *Eco-dystopia and Biotechnology: Margaret Atwood, Oryx and Crake (2003), The Year of The Flood (2009) and MaddAddam (2013)*, 2015., str. 243-301.
https://www.researchgate.net/publication/313870913_Eco-Dystopia_and_Biotechnology_Margaret_Atwood_Oryx_and_Crake_2003_The_Year_of_The_Flood_2009_and_MaddAddam_2013 preuzeto 20. lipnja 2019.
32. *Mutanti ili spas* <https://www.express.hr/znanost/mutanti-ili-spas-uzgajaju-zivotinje-s-ljudskim-organima-14366> pregledano 10. srpnja 2019.
33. Northover, Richard Alan: *Ecological apocalypse in Margaret Atwood's MaddAddam trilogy*, Studia Neophilologica, 2016. <https://core.ac.uk/download/pdf/79171262.pdf> preuzeto 20. lipnja 2019.
34. Oppermaun, Serpil: *Feminist ecocriticism: The new ecofeminist settlement*, 2013., str. 65-87. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/39793/1/Feminismos_22_06.pdf preuzeto 10. kolovoza 2019.
35. Oziewicz, Marek: *Speculative Fiction*, 2017.
<https://oxfordre.com/literature/view/10.1093/acrefore/9780190201098.001.0001/acrefore-9780190201098-e-78?print=pdf> preuzeto 5. srpnja 2019.
36. *Panopticism* <http://struna.ihjj.hr/naziv/panopticism/21100/> preuzeto 15. kolovoza 2019.
37. *Postmodernizam* <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=31953> preuzeto 8. kolovoza 2019.
38. Proleksis enciklopedija, *Genetski modificirani organizmi*, <http://proleksis.lzmk.hr/54432/> pregledano 25. lipnja 2019.
39. Raschke, Debrah: *Margaret Atwood's MaddAddam Trilogy: Postmodernism, Apocalypse, and Rapture*, Studies in Canadian Literature, 2014., str. 22-44.

- https://www.researchgate.net/publication/290611905_Margaret_Atwood's_MaddAddam_Triology_Postmodernism_Apocalypse_and_Rapture preuzeto 8. srpnja 2019.
40. Rowland, Lucy: *The Development of Environmental and Ecofeminist Discourse in Margaret Atwood's MaddAddam*, 2015., str. 46-68. https://www.erudit.org/en/journals/scl/2015-v40-n2-scl40_2/scl40_2art03/ preuzeto 8. kolovoza 2019.
41. Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
42. Solar, Milivoj: *Suvremena svjetska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
43. Sumpor, Svjetlana: *Sve za besmrtnost*, *Vijenac*, br. 267, svibanj, 2014. <http://www.matica.hr/vijenac/267/sve-za-besmrtnost-10491/> preuzeto 24. lipnja 2019.
44. *U Kini rođene genetski modificirane bebe* <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/u-kini-rodene-genetski-modificirane-bebe-20181126> pregledano 10. srpnja 2019.
45. Waldron, Karen E., Friedman, Rob: *Toward a Literary Ecology*, The Scarecrow press, Plymouth, UK, 2013.
46. *Why I Wrote MaddAddam*, <https://www.wattpad.com/24196712-why-i-wrote-maddaddam-part-4> preuzeto 8. srpnja 2019.